

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Christina Söderbäck

Högsta domstolens
prejudikatbildande roll
Hur har den påverkats av EMR?

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Martin Sunnqvist

Termin för examen: VT13

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Metod och material	8
1.4 Avgränsningar	9
1.5 Disposition	9
2 RÄTTEN TILL ÖVERPRÖVNING	11
2.1 Allmänt om rättsmedel	11
2.2 Rätten till överklagande	11
2.3 Hovrättens roll i instansordningen	12
2.4 Kort om Högsta domstolen	12
2.5 Allmänt om prövningstillstånd	13
2.6 Rättssäkerhet och prövningstillstånd	13
3 HÖGSTA DOMSTOLENS ROLL I INSTANSORDNINGEN	15
3.1 Syfte och funktion	15
3.2 Prövningstillstånd i Högsta domstolen	16
3.2.1 Prejudikatdispens	16
3.2.2 Extraordinär dispens	17
3.2.3 Partiellt prövningstillstånd	18
3.2.4 ”Hissen”	19
3.3 Högsta domstolens organisation	20
3.4 Processen i Högsta domstolen	20
3.5 Prejudikatens roll i svensk rätt	22

3.6	Högsta domstolens prejudikatbildning	24
4	EN MODERNARE RÄTTEGÅNG	28
4.1	Tidigare reglering	28
4.2	Syftet med reformen	28
4.3	Befarade konsekvenser	30
5	PRÖVNINGSTILLSTÅND I HOVRÄTTEN EFTER EMR	31
5.1	Grunderna för prövningstillstånd i hovrätten	31
5.1.1	Ändringsdispens	31
5.1.2	Granskningsdispens	33
5.1.3	Prejudikatdispens	34
5.1.4	Extraordinära fall	35
5.1.5	Partiellt prövningstillstånd	35
5.2	Tillståndsprövningen	36
5.3	Överklagande av hovrättens beslut att inte meddela prövningstillstånd	37
5.4	Högsta domstolens bedömning av hovrätternas tillståndsprövning	38
5.4.1	Ändringsdispens	39
5.4.2	Granskningsdispens	39
5.4.3	Prejudikatdispens	40
5.4.4	Slutsats	41
5.5	Beviljade prövningstillstånd och ändringsfrekvens	41
6	HÖGSTA DOMSTOLENS ROLL EFTER EMR	45
6.1	Inkomna och avgjorda mål	45
6.2	Prejudikatbildningen efter EMR	45
6.3	Förslag i SOU 2012:93	47
7	ANALYS OCH SLUTSATS	49
7.1	EMR-reformens påverkan på Högsta domstolen	49
7.2	Problem	50
7.3	Åtgärder som bör vidtas	50
7.4	Avslutande kommentarer	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	61

Summary

Precedent is one of the most important sources of law in the Swedish legal system. The Swedish Supreme Court is the highest instance in the Swedish legal system and it is also the court that can pronounce judgements that serve as guidance for the lower courts in the future. The precedents are not formally binding; they are however obeyed to a large extent.

In November 2008 new regulations, regarding a requirement of leave to appeal in order for the Swedish Courts of Appeal to try a decision from the Swedish district courts, were introduced. One of the consequences of the new regulations was that the number of cases that were tried by the Court of Appeal would decrease. The regulation was not expected to affect the Swedish Supreme Court and the main purpose of this essay is to investigate whether this was the case or not.

The main emphasis in the Swedish legal system is supposed to be in the first instance and this was also pointed out by the enforcement of the new regulations regarding leave to appeal when a case from the district court is appealed to the Court of Appeal. The Courts of Appeals main purpose is to verify that the decisions from the district courts are correct and correct the ones that might be incorrect.

The Swedish Supreme Court is the highest instance of the general courts in Sweden. The main purpose of the Supreme Court is to review the decisions from the Courts of Appeal and to pronounce judgements that serve as guidance for the lower courts. The pronouncement of precedents is the most important task for the Supreme Court and therefore only cases that can make a contribution to the application of law is tried by the Supreme Court. In order to limit the number of cases in the Supreme Court rules regarding leave to appeal were introduced at an early point.

In order for the Supreme Court to be able to fulfil its purposes, it is important that the procedure is efficient. It could, already in the 1980s, be established that the Supreme Court was not able to fulfil its purpose regarding precedents in an efficient manner. Throughout the years there have been many suggestions regarding ways to improve the procedure in the Supreme Court in order to improve the courts adjudication.

The reform regarding leave to appeal that was conducted in November 2008 was not expected to influence the Supreme Court. Four years after the regulations were introduced it can however be stated that this was not the case. The Courts of Appeal have applied the rules too strict and the number of leaves to appeal that have been granted has been alarmingly low.

The Supreme Court has criticized the reform and expressed worry over the declining number of appeals against the Courts of Appeals decisions. The

evaluation of the reform has agreed with the criticism and concludes that the reform has affected the Supreme Court negatively. In order to improve the Supreme Courts adjunction the evaluation has given a number of suggestions that are now to be reviewed by the referral organizations. Hopefully this will result in new regulations for the Supreme Court.

Sammanfattning

Prejudikat är en av de viktigaste rättskällorna i svensk rätt. Det svenska rättssystemet är uppbyggt på så sätt att det, för brott- och tvistemålen, finns en gemensam högsta domstol, som är den instans som kan meddela avgöranden som blir vägledande för framtiden. Prejudikaten är formellt sett inte bindande, men efterlevs i praktiken i mycket stor utsträckning av tingsrätterna och hovrätterna.

I november 2008 infördes regler om generellt krav på prövningstillstånd för att ett mål ska prövas av hovrätten, en del av den s.k. EMR-reformen. Reglerna innebar att antalet mål som sakprövades av hovrätterna skulle minska. Reglerna bedömdes inte få någon större betydelse för Högsta domstolen, varken i teorin eller i praktiken. Syftet med denna uppsats är att utreda huruvida så blev fallet eller inte.

Tyngdpunkten i den svenska rättsordningen ska ligga i första instans och detta poängterades genom införandet av generellt krav på prövningstillstånd vid överklagande till hovrätten. Hovrätternas uppgift är att kontrollera att tingsrätternas avgöranden är riktiga och rätta till de som eventuellt är felaktiga. Hovrätterna har också ett visst ansvar för prejudikatbildningen. Detta ansvar har ökat något efter EMR-reformen.

Högsta domstolen är sista instans i den allmänna domstolsprocessen och har till syfte att möjliggöra en överprövning av hovrätternas avgöranden samt att skapa prejudicerande avgöranden som kan ge tings- och hovrätterna vägledning vid framtida prövningar. Den senare uppgiften är Högsta domstolens viktigaste uppgift och det är därför enbart mål av vikt för den framtida rättstillämpningen som prövas av Högsta domstolen.

För att Högsta domstolen ska kunna uppfylla sin prejudikatbildande roll infördes tidigt regler om prövningstillstånd för att begränsa måltillströmningen till domstolen. Prövningstillstånd beviljas som regel om det föreligger skäl för prejudikatdispens eller extraordinär dispens. Utöver detta finns det också en möjlighet för tingsrätterna att hänskjuta en prejudikatfråga till Högsta domstolen för prövning. Även det senare alternativet förutsätter att Högsta domstolen först beviljar prövningstillstånd på någon av de grunder som anges ovan.

Prejudikatdispens ska beviljas om det är av vikt till ledning för den framtida rättstillämpningen att talan prövas av Högsta domstolen. Extraordinär dispens ska beviljas om det finns synnerliga skäl för prövning i Högsta domstolen.

För att Högsta domstolen ska kunna uppfylla sin prejudikatbildande roll är det viktigt att prövningen av om prövningstillstånd ska beviljas sker effektivt. Redan under 1980-talet kunde konstateras att det fanns brister i

prejudikatbildningen och det har genom åren framförts ett antal förslag med syfte att effektivisera processen i Högsta domstolen och på så sätt främja prejudikatbildningen.

När EMR-reformen trädde i kraft den 1 november 2008 var det främst reglerna om generellt krav på prövningstillstånd i ledet mellan tingsrätt och hovrätt som skulle kunna komma att påverka Högsta domstolens prejudikatbildning. I och med reformen skulle färre mål sakprövas av hovrätterna, vilket också innebar att antalet domar som kan överklagas till Högsta domstolen skulle minska.

EMR-reformen innebar att nya bestämmelser om granskningsdispens och ändringsdispens infördes samt att de tidigare bestämmelserna om prejudikatdispens och extraordinär dispens omfattade samtliga tvistemål. I förarbetena betonades att hovrätternas tillståndsprövning förväntades vara generös. Högsta domstolen uttalade inför genomförandet av EMR-reformen att de nya reglerna inte skulle påverka domstolen så länge hovrätternas bedömningar vid tillståndsprövningarna är generös. Av Högsta domstolens praxis framgår dock att så inte har varit fallet och antalet beviljade prövningstillstånd har varit oroväckande lågt.

Högsta domstolen har efter införandet av reglerna anfört kritik mot EMR-reformen och bl.a. uttalat oro för det sjunkande antalet överklaganden i tvistemålen och för att detta skulle kunna komma att påverka prejudikatbildningen. Även den utvärdering som genomfördes drygt tre år efter reformen konstaterar att EMR har påverkat Högsta domstolens prejudikatbildning. För att säkerställa att Högsta domstolen kan utföra sin prejudikatbildning föreslås i den utvärderande utredningen bl.a. att Högsta domstolen ska ha möjlighet att pröva prejudikatfrågor omedelbart samt att en möjlighet för hovrätterna att hänskjuta prejudikatfrågor till Högsta domstolen för prövning införs.

Det minskade prejudikatunderlaget riskerar att medföra att det uppstår stora luckor i lagstiftningen och tolkningen av densamma, framförallt på civilrättens område. Ovan nämnda förslag är nu ute på remiss och det återstår nu att se vilka förslag som leder till lagstiftning och förhoppningsvis skapar ett bättre prejudikatunderlag för Högsta domstolen.

Förord

Den (i vart fall hittills) absolut bästa tiden i mitt liv lider nu mot sitt slut. Efter fem år, en Lundakarneval, otaliga sittningar, midnattssittningar, Corbal, Vårbaler, spex, och mycket, mycket mer är det nu dags att sätta punkt för studentlivet och gå mot nya äventyr. Innan jag slutar vill jag rikta ett stort tack till de som förgyllt mina fem år i Lund.

Tack Karl för att du aldrig tröttnar på mig och för att du alltid tror på mig!

Tack till min familj för helhjärtat stöd och för att ni alltid finns där!

Tack Carl-Henric för att du helt enkelt är den bästa som finns!

Tack Emma och Nils för att ni alltid får mig att koppla av och släppa alla måsten.

Tack JiA-kommittén 2012, och särskilt tack Joakim, för att ni gjorde mitt sista år i Lund till det absolut bästa.

Tack Sarah för att jag fått dela min Lundatid med dig och för att du är du!

Tack mina ”göttans damer” för att ni alltid finns där och förgyller min vardag. Särskilt tack till Alexandra för den där vinlunchen som började med tårar och slutade på bästa sätt!

Tack Philip, Max, Richard, Matilda, Sarah, Martin och Max för allt roligt vi haft tillsammans!

Tack till alla underbara vänner som jag träffat under mina fem år i Lund!

Tack Niksa för sällskap och uppmuntran genom skrivandet under våren.

Tack Fredrik, Johan, Karsten, Kristina, Ulf och Vlora för att ni gett mig inspiration som har tagit mig igenom mina studier.

Tack till min handledare Martin Sunnqvist för värdefulla råd och synpunkter som gjort uppsatsen bättre.

Uppsatsen tillägnas mormor, som är den tuffaste som finns, och mamma, min ständiga förebild. Ni är bäst!

Lund den 5 maj 2013

Christina Söderbäck

Förkortningar

EKMR	Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EMR	En modernare rättegång
Ds.	Departementsserie
DV	Domstolsverket
JT	Juridisk tidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd 1
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Rättspraxis och prejudikat utgör en viktig rättskälla i svensk rätt. Genom sin praxis och sina avgöranden skapar Högsta Domstolen nya rättsregler som tillämpas av underinstanserna och vägleder dessa i framtida avgöranden.¹ För att Högsta Domstolen ska kunna skapa nya rättsregler genom praxis krävs dock att domar överklagas från underinstanserna. Varje år är det emellertid endast ett fåtal avgöranden som meddelas av Högsta Domstolen. Detta beror bl.a. på att det krävs prövningstillstånd för att talan ska prövas av Högsta domstolen samt att det endast är ett fåtal parter som har tiden och ekonomin som krävs för att driva en tvist ända till sista instans.²

Att endast ett fåtal mål överklagas till Högsta domstolen är problematiskt med tanke på den rättsutveckling som är avsedd att skapas genom rättspraxis. Det leder till att det på ett flertal viktiga rättsområden saknas vägledande prejudikat. Detta är särskilt viktigt på områden där lagstiftningen är äldre. Konsekvenserna blir bl.a. att det saknas svar på flera svåra rättsfrågor och rättsskipningen blir svårare för underrätterna, vilket i sin tur skapar problem för rättssäkerheten och förutsebarheten i den svenska rättsordningen.³

Den 1 november 2008 infördes ett generellt krav på prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva ett tvistemål som överklagas från tingsrätten. Regleringen var en del av EMR-reformen vars övergripande syfte bl.a. var att skapa en mer ändamålsenlig hovrättsprocess.⁴

EMR-reformen innebar inga formella ändringar i lagregleringen avseende Högsta domstolen och inför genomförandet av reformen rådde osäkerhet om hur reformen skulle komma att påverka Högsta domstolen. Om hovrätterna efterlevde instruktionerna i förarbetena om en generös tillståndsprövning bedömdes konsekvenserna bli minimala.⁵ Så har dock visat sig inte vara fallet och det kan nu konstateras att Högsta domstolens prejudikatbildning i viss utsträckning har påverkats av EMR-reformen.⁶

De nya reglerna har nu varit i kraft i drygt fyra år. Redan i samband med införandet uttalades att en utvärdering av reformen skulle komma att behövas när reglerna varit i kraft en tid. Denna utvärdering påbörjades i september 2011 och presenterades i form av en utredning i början av januari 2013. Ett av utredningens uppdrag var att analysera reglerna om

¹ Dahlman, 2010, s. 17.

² Westberg, 2012, s. 249.

³ Westberg, 2012, s. 249.

⁴ Bet. 2004/05:JuU29, Rskr. 2004/05:307 och SFS 2007:636.

⁵ Ju 1995/4888/DOM s. 6.

⁶ SOU 2012:93 s.

prövningstillstånd och hur dessa kommit att påverka Högsta domstolens verksamhet och roll i domstolsprocessen.⁷

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att utreda hur Högsta domstolens prejudikatbildande roll har påverkats av EMR-reformen. För att kunna lyckas med detta är det även nödvändigt att utreda hur reglerna om prövningstillstånd i hovrätten ser ut och hur de har tillämpats i praktiken eftersom detta i sin tur får betydelse för bl.a. antalet mål som överklagas till Högsta domstolen.

Frågeställningarna som uppsatsen ska besvara är följande.

- Hur har reformen *En modernare rättegång* påverkat Högsta domstolens prejudikatbildande roll?
- Kan Högsta domstolen utföra sin prejudikatbildande roll på ett ändamålsenligt sätt efter reformen?
- Om så inte är fallet, bör det vidtas några åtgärder för att säkerställa att Högsta domstolen kan utöva sin prejudikatbildande roll på ett ändamålsenligt sätt?
- Vilka problem kan uppstå om Högsta domstolen inte kan utföra sin prejudikatbildande roll på avsett sätt?

1.3 Metod och material

För att uppfylla syftet med uppsatsen har traditionell regelanalytisk metod använts. Således har doktrin, lagtext med tillhörande kommentarer, förarbeten och relevant praxis på området studerats för att klarlägga gällande rätt på området. Då reformen ”En modernare rättegång” i huvudsak genomfördes först i november 2008 har praxis, artiklar och lagkommentarer varit viktiga källor för att klargöra det nu rådande rättsläget. Även förarbetena till lagändringarna och utvärderingen av desamma har varit viktiga källor för framställningen.

Då EMR-reformen huvudsakligen berörde hovrätterna har Högsta domstolens synpunkter inte förts fram i utredningarna i någon betydande utsträckning. Av denna anledning har Högsta domstolens remissvar på de utredningar som lagts fram varit viktiga för att utröna dess synpunkter på reformen.

Tidigare presenterat reformarbete samt de propositioner som ledde till genomförandet av reformen av Högsta domstolen i slutet av 1980-talet samt EMR-reformen utgör viktigt material för uppsatsen. Eftersom uppsatsens syfte är att granska hur reformen har fallit ut och påverkat Högsta domstolen

⁷ Dir. 2011:79 s. 5 och 8f.

har den utredning, SOU 2012:93, som presenterades i slutet av 2012 varit en mycket viktig källa.

Även artiklar och utredningar där synpunkter på Högsta domstolens prejudikatbildande verksamhet har varit mycket betydelsefulla för framställningen. Vissa artiklar och utredningar är några år gamla och har därför bedömts mer kritiskt för att utröna vad som är relevant för framställningen.

Uppsatsen omfattar material publicerat t.o.m. utgången av april 2013.

1.4 Avgränsningar

Av utrymmesskäl har vissa begränsningar varit nödvändiga. Framställningen omfattar enbart tvistemål, även om reglerna för de brottmål som kräver prövningstillstånd är desamma.

De nya reglerna om generellt krav på prövningstillstånd i hovrätten var endast en del av reformen av Rättegångsbalken (1942:740)⁸. De övriga delarna av reformen berörs endast i den mån det är nödvändigt för framställningen i övrigt.

Uppsatsen behandlar endast den mest förekommande instansordningen, d.v.s. att ett mål inleds i tingsrätt, överklagas till hovrätt och sedan till Högsta domstolen. Således behandlas inte situationer där hovrätten utgör antingen första eller sista instans. Inte heller behandlas mål som provas i Högsta domstolen som första instans.

Eftersom framställningen fokuserar på Högsta domstolens prejudikatbildande roll berörs reglerna om extraordinär dispens endast kort. Slutligen omfattar framställningen inte en jämförelse med förvaltningsdomstolar.

1.5 Disposition

Uppsatsen består i huvudsak av två delar, en deskriptiv del och en analytisk del. Den deskriptiva delen utgörs i huvudsak av en redogörelse för tidigare och gällande rätt. I den analytiska delen diskuteras och besvaras frågeställningarna.

Framställningen är utöver inledningen indelad i sex olika kapitel med tillhörande underrubriker. Efter inledningen inleds framställningen med ett kort inledande kapitel om rättsmedel. Därefter följer ett kapitel om Högsta domstolens roll i instansordningen samt dess syfte och funktion. Här redogörs även för prejudikatens betydelse i svensk rätt samt Högsta domstolens prejudikatbildande roll fram tills att EMR-reformen

⁸ Härefter RB.

genomfördes den 1 november 2008. Därefter följer ett avsnitt som kort behandlar hur reglerna om prövningstillstånd såg ut innan EMR-reformen trädde i kraft samt en genomgång av reformen och dess syften.

Påföljande avsnitt berör den nuvarande regleringen med generellt krav på prövningstillstånd i hovrätten. Detta avsnitt behandlar även reformen i praktiken. Den deskriptiva delen av framställningen avslutas därefter med ett avsnitt om Högsta domstolens roll efter EMR-reformen. I detta avsnitt kommer utvärderingen samt Högsta domstolens nuvarande roll och föreslagna åtgärder att redogöras för.

I det avslutande avsnittet analyseras rättsläget på området. I detta avsnitt kommer de frågeställningar som presenteras ovan att besvaras och slutsatser dras.

2 Rätten till överprövning

2.1 Allmänt om rättsmedel

Rättsväsendets viktigaste uppgift är att garantera medborgarna rättssäkerhet och rättstrygghet. Detta innebär bl.a. att alla mål ska handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt samt att handläggningstiderna ska vara rimliga. För att kunna uppnå rättstrygghet och rättssäkerhet krävs det att förfarandet för överklagande av underinstansernas avgöranden är effektivt.⁹

Inom processrätten innebär termen rättsmedel en möjlighet att få ett avgörande från en underrätt överprövat av en högre instans. Överprövningen sker som huvudregel genom ett rättsmedelsförfarande. Ett rättsmedelsförfarande inleds som regel med att en part som är missnöjd med utgången i målet överklagar till nästa instans. Vid överklagande är det samma mål som tas upp till ny prövning. Således innebär överklagande inte att ett nytt mål anhängiggörs vid nästa instans. Utöver överklagande, som anses vara ett ordinärt rättsmedel, finns även extraordinära rättsmedel, bl.a. resning.¹⁰

2.2 Rätten till överklagande

Till skillnad från vad som gäller i brottmål finns det för tvistemål inga regler¹¹ som ålägger Sverige en skyldighet att ge parterna i ett mål rätt att få ett mål omprövat i högre instans. Ett generellt krav på prövningstillstånd möter därför inga hinder och de regler för omprövning av tvistemål som finns i svensk rätt är t.o.m. mer långtgående än vad som krävs enligt diverse konventionsåtaganden. Enligt Europakonventionen gäller dock att om man inrättar överinstanser så måste förfarandet i dessa uppfylla de krav som gäller enligt konventionen, bl.a. art. 6. Av de svenska förarbetena som behandlar tilläggsprotokoll sju i Europakonventionen framgår att rätten att ansöka om prövningstillstånd är tillräckligt för att uppfylla kraven.¹²

För tvistemål finns en rekommendation¹³, utfärdad av Europeiska rådets ministerkommitté, som anger vissa riktlinjer om rättegången i högre instanser. Enligt artikel 1 (a) i rekommendationen är huvudregeln att det ska vara möjligt att överklaga första instansens avgöranden. Artikel 3 (b) stadgar dock att det är möjligt att begränsa rätten till överklagande genom införande av krav på prövningstillstånd om syftet är att garantera att överinstanserna kan ägna sig åt avsedda uppgifter. Slutsatsen som kan dras

⁹ Ds 2001:36 s. 67.

¹⁰ Ekelöf och Edelstam, 2009 s. 11.

¹¹ Enligt t.ex. Europakonventionen, EU-rätten eller andra konventionsåtaganden.

¹² SOU 1995:125 s. 159.

¹³ Europeiska rådets ministerkommitté, Recommendation No. R (95) 5.

av rekommendationens bestämmelser är att det som regel bör finnas en rätt för parterna i ett tvistemål att överklaga underinstansernas avgöranden, men att det är tillåtet att göra vissa begränsningar i denna rätt.

2.3 Hovrättens roll i instansordningen

Tyngdpunkten i den svenska rättsskipningen ska ligga i första instans, d.v.s. i tingsrätten. Den främsta anledningen till det är att inte bara de som väljer att överklaga ett avgörande ska vara garanterade rättssäkerhet utan samma möjligheter ska gälla för samtliga parter i ett domstolsförfarande.¹⁴

Hovrättens viktigaste roll, som andra instans, i den svenska rättsordningen är att kontrollera att avgörandena som överklagas från tingsrätt till hovrätt är korrekta och rätta till eventuella fel som avgörandena innehåller. Hovrätten ska såväl granska att tingsrätternas avgöranden är materiellt korrekta som granska att proceduren i tingsrätten har genomförts i enlighet med RB:s regler.¹⁵ För att kunna garantera rättssäkerheten måste hovrättens kontroll vara noggrann. Detta är särskilt viktigt mot bakgrund av att de flesta mål som överprövas endast får ytterligare en prövning.¹⁶

Hovrätten har vidare ett visst ansvar för prejudikatbildningen, även om dess betydelse är långt ifrån lika betydelsefull som Högsta domstolens.¹⁷ Hovrätterna bidrar särskilt till prejudikatbildningen genom att bidra till att underinstanserna upprätthåller en någorlunda enhetlig praxis.¹⁸ Genom EMR-reformen har hovrätternas ansvar för prejudikatbildningen blivit större. Detta beror på att hovrätternas roll som kontrollerande och överprövande instans betonats genom EMR-reformen. Hovrätterna bör således göra en noggrann bedömning av om det finns prejudikatintresse i de överklagade målen och se till att dessa mål tas upp.¹⁹

2.4 Kort om Högsta domstolen

Högsta domstolen är högsta instans i det allmänna domstolsväsendet. För att ett mål ska prövas av Högsta domstolen krävs att prövningstillstånd beviljas. Prövningstillstånd beviljas som regel endast för mål som har ett prejudikatintresse, d.v.s. kan ge vägledning för rättstillämpningen i framtiden. Högsta domstolen har således ingen skyldighet att se till att avgörandena är materiellt riktiga, det är istället hovrätternas uppgift.²⁰

¹⁴ Ds 2001:36 s. 68,

¹⁵ Ekelöf och Edelstam, 2009, s 11.

¹⁶ Ds 2001:36, s. 68.

¹⁷ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 11f.

¹⁸ Nylund, s. 82.

¹⁹ SOU 2012:93 s. 228, se även NJA 2011 s 843.

²⁰ Westberg, 2012, s. 249f.

2.5 Allmänt om prövningstillstånd

Eftersom alla mål inte överklagas är det av stor vikt att tyngdpunkten i rättsskipningen ligger i första instans. Detta är viktigt för att rättssäkerheten ska kunna upprätthållas. Om tyngdpunkten istället skulle ligga i högre instans finns det en risk att det enbart är de mål som överklagas som får en behandling som uppfyller kraven på rättssäkerhet.²¹ För att begränsa prövningen i högre instans har i svensk rätt införts ett krav på prövningstillstånd, som innebär att det för vissa typer av mål krävs att dispens beviljas för att en högre instans ska ta upp målet till prövning i sak. Kravet på prövningstillstånd innebär dock inte att rätten att överklaga i sig är begränsad.²² Viktigt att notera är att alla mål, oavsett om prövningstillstånd beviljas eller inte, granskas av den högre instansen. Om prövningstillstånd inte beviljas är dock prövningen som regel mer summarisk, eftersom målet inte prövas i sin helhet utan det endast görs en bedömning av om det finns skäl att bevilja prövningstillstånd eller inte.²³

För hovrätternas del har prövningstillstånd införts för att bl.a. betona deras roll som överprövningsinstans. Om samtliga mål prövades i hovrätten skulle processen ta lång tid och kosta parterna mycket pengar. Dessutom skulle hovrätternas arbetsbelastning bli mycket hög. Att genom prövningstillstånd begränsa tillgången till överprövning i hovrätten är nödvändigt för att syftet med ett flerstanssystem ska infrias.²⁴ Tanken med ett krav på prövningstillstånd är att hovrätterna effektivt kan skilja mål ifrån sig som det inte finns anledning att pröva i sak och istället fokusera mer tid och kraft på de mål som det finns grund att pröva närmare.²⁵

2.6 Rättssäkerhet och prövningstillstånd

En viktig förutsättning för införandet av ett system med generell prövningstillstånd i andra instans var att rättssäkerheten garanterat bibehölls. Viktigt att notera är dock att ett system med prövningstillstånd inte innebär någon begränsning avseende rätten att överklaga. Införandet av generell krav på prövningstillstånd ändrar inte uppfattningen att felaktiga avgöranden ska rättas i andra instans. Begreppet prövningstillstånd kan därför anses vara lite missvisande, eftersom det kan ge upphov till uppfattningen att någon prövning inte görs om prövningstillstånd inte meddelas. Så är emellertid inte fallet. Dispensprövningen är som regel noggrann och relativt omfattande. Om tillståndsgrunderna är sakliga och tydligt motiverade är risken för felaktiga beslut ytterst liten och ett generellt krav på prövningstillstånd innebär således inget hinder ur rättssäkerhetssynpunkt. Genom att begränsa

²¹ Ds 2001:36, s. 68 och SOU 1995:124, s.134.

²² Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 32.

²³ Ds 2001:36, s. 55.

²⁴ Brandberg och Knutson, 2008, s. 24.

²⁵ Prop. 2004/05:131. s. 187.

antalet mål som överinstanserna tar upp frigörs ekonomiska resurser som kan bidra till ökad rättssäkerhet.²⁶

²⁶ SOU 2010:44 s. 286f.

3 Högsta domstolens roll i instansordningen

3.1 Syfte och funktion

Högsta domstolen har i princip två roller att fylla i den svenska rättsordningen. Högsta domstolens viktigaste uppgift är att skapa praxis som kan ge tings- och hovrätterna vägledning i likartade mål. Därutöver ska domstolen i viss mån möjliggöra för parterna att få hovrätternas avgöranden omprövade så att det enskilda fallet i så stor utsträckning som möjligt blir materiellt korrekt. Detta syfte var dock viktigare innan Högsta domstolen blev en renodlad prejudikatinstans på 1970-talet och har idag en underordnad roll. Högsta domstolens båda syften kan i viss mån vara svåra att förena. För att den prejudikatbildande rollen ska kunna utövas på ett ändamålsenligt sätt krävs att domstolen består av relativt få ledamöter och en obegränsad rätt att få sin sak prövad i sista instans skulle leda till en orimligt hög arbetsbelastning för ledamöterna. Av denna anledning måste Högsta domstolens utforma sin verksamhet och organisation genom en avvägning av de två syftena och dess inbördes vikt.²⁷

Det är av rättssäkerhetsskäl viktigt att det är möjligt att få sin sak prövad i mer än en instans, men detta argument kan inte användas som skäl för att få saken överprövad mer än en gång. Av rättssäkerhetsskäl är det dock av stor vikt att rättsfrågor av principiellt intresse prövas av en gemensam högsta instans. Behovet av att Högsta domstolens verksamhet är prejudikatbildande är som störst på områden där det helt saknas lagstiftning, men då det är svårt för lagstiftaren att skapa en heltäckande lagstiftning är det naturligtvis även stort på andra områden. Eftersom lagstiftningen i huvudsak reglerar de mest förekommande typfallen är det viktigt att den lämnar utrymme för att, i mer ovanliga situationer, skapa rätt genom praxis.²⁸

Högsta domstolen tar i princip uteslutande upp mål som innehåller rättsfrågor vars svar har betydelse för framtida avgöranden. För att ett mål som inte innehåller sådana frågor ska tas upp krävs att det föreligger särskilda omständigheter. 1989 kom ytterligare en reform som renodlade Högsta domstolens roll som prejudikatinstans ytterligare. Av RB 54 kap. 9 och 10 §§, som reglerar kravet på prövningstillstånd, kan Högsta domstolens roll som prejudikatinstans utläsas tydligt.²⁹

²⁷ Welamson och Munck, 2011, s. 129.

²⁸ Welamson och Munck, 2011, s. 129f.

²⁹ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 6 mars 2013) kommentaren till 54 kap.

3.2 Prövningstillstånd i Högsta domstolen

För att begränsa måltillströmningen till Högsta domstolen och för att Högsta domstolen ska kunna uppfylla sin roll som prejudikatbildande instans infördes redan tidigt ett krav på prövningstillstånd i ledet mellan hovrätt och Högsta domstolen.³⁰ Prövningstillstånd beviljas i Högsta domstolen av två skäl, prejudikatdispens eller extraordinär dispens.³¹

Kravet på prövningstillstånd i Högsta domstolen gäller i samtliga fall, oavsett vilken grund hovrätten har beviljat prövningstillstånd på. För frågan om prövningstillstånd ska beviljas saknar det betydelse om den aktuella frågan prövats av både tingsrätt och hovrätt eller aktualiserats först i hovrätten. Att hovrätten beviljat prövningstillstånd på grund av prejudikatdispens är således ingen garanti för att även Högsta domstolen ska bevilja prövningstillstånd.³²

Fram till 1971 fanns det utöver prejudikatdispensen även bestämmelser om intressedispens och ändringsdispens i Högsta domstolen. Intressedispensen innebar att prövningstillstånd kunde meddelas om en part kunde visa att en prövning av målet i sak skulle ha synnerlig betydelse även i andra fall. Högsta domstolen kunde vidare bevilja prövningstillstånd om det fanns anledning att ändra det slut som hovrätten kommit till eller om det med hänsyn till samtliga omständigheter fanns skäl för Högsta domstolen att pröva talan. Sedan reformen av Högsta domstolen 1971 finns dock endast möjlighet för domstolen att bevilja prövningstillstånd på grund av prejudikatdispens eller extraordinär dispens.³³

3.2.1 Prejudikatdispens

Enligt RB 54 kap. 10 § 1 p. får prövningstillstånd beviljas om det är av vikt till ledning för rättstillämpningen att talan prövas av Högsta domstolen. Begreppet rättstillämpning omfattar inte bara lagstiftning utan även andra typer av rättsregler och tidigare praxis. I de flesta fall där prövningstillstånd beviljas i Högsta domstolen saknas helt tidigare vägledande avgöranden, men det kan finnas skäl att meddela prövningstillstånd även i fall där det redan finns tillämpliga prejudikat. Anledningen till detta kan vara att det finns skäl att ändra eller vidareutveckla tidigare praxis. Det ingår även i Högsta domstolens uppgift att se till att den praxis som finns är aktuell och tillfredsställande.³⁴

Prejudikatdispens aktualiseras främst i mål där det helt saknas lagstiftning och/eller tidigare vägledande avgöranden inom ett visst rättsområde eller

³⁰ Se RB 54 kap. 10§.

³¹ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 19 mars 2013) kommentaren till 54 kap. 10§.

³² Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 19 mars 2013) kommentaren till 54 kap. 9§.

³³ Bengtsson, 1990, s. 268.

³⁴ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 158f.

avseende en viss rättsfråga. I vissa fall är det dock inte tillräckligt med ett ensamt avgörande för att anse att det finns en vägledande praxis på området. För att skapa en enhetlig praxis som är vägledande för underinstanserna kan det ibland krävas ett flertal avgöranden inom samma område. Att underrätternas praxis är spretig är inget skäl för prövningstillstånd, men det kan vara en tydlig indikation på att det krävs ett vägledande avgörande på området. Viktigt att notera är dock att det, för beviljande av prövningstillstånd, inte krävs att det finns skäl att ändra hovrättens domslut. På samma sätt utgör inte en felaktig hovrättsdom tillräckligt skäl för prövningstillstånd. En hovrättsdom i strid med tidigare praxis från Högsta domstolen kan vara ett tecken på att prejudikatdispens bör beviljas, men inte heller detta är en självklarhet. För prövningstillstånd krävs att det finns ett prejudikatintresse i målet, ren prejudikat trots från hovrätternas sida är inte en självklar grund för prövningstillstånd.³⁵

Det är viktigt att framhålla att bestämmelsen om prejudikatdispens ska tillämpas så att Högsta domstolens prejudikatbildande roll blir tillgodosedd i så stor utsträckning som möjligt. I Högsta domstolen är det samhällets intresse av att domstolarna får vägledning för framtiden som ska ligga till grund för beviljande av prejudikatdispens och inte parternas intresse av att det enskilda målet prövas.³⁶

Merparten av tvistemålen som överklagas till Högsta domstolen, överklagas på grund av att minst en av parterna har ett intresse av att domslutet ändras och inte för att målet eventuellt kan ha prejudikatintresse. Detta innebär dock att en part som vill få ett mål omprövat i sista instans måste argumentera i prejudikatfrågan, eftersom Högsta domstolen, i prövningstillståndsfrågan, till skillnad från hovrätterna inte behöver beakta annat än de omständigheter som klaganden anfört i sitt överklagande³⁷. Huruvida hovrättens domslut är riktigt eller inte har ingen självständig betydelse vid Högsta domstolens tillståndsprövning.³⁸

3.2.2 Extraordinär dispens

Andra punkten i RB 54 kap 10 § 1 st. innehåller en bestämmelse om extraordinär dispens. Regeln innebär att prövningstillstånd ska beviljas om det finns synnerliga skäl, t.ex. om det finns grund för resning eller om domvilla förekommit i hovrätten. Bestämmelsen tillämpas dock sällan i praktiken och är ett komplement till reglerna om de särskilda rättsmedlen som stadgas i RB 58 och 59 kap. Anledningen till att bestämmelsen finns är att de särskilda rättsmedlen kan användas först vid lagakraftvunnen dom och den tillkom således av praktiska skäl för att part inte skulle behöva vänta

³⁵ Welamson och Munck, 2011, s. 148.

³⁶ Welamson och Munck, 2011, s. 147.

³⁷ Se RB 54 kap. 13 §.

³⁸ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 158f.

tills domen vunnit laga kraft innan det var möjligt att begära resning eller återropa domvilla.³⁹

Extraordinär dispens enligt RB 54 kap 10 § 1 st. 2 p. ska även beviljas om hovrättens avgörande beror på ett grovt fel som i väsentlig mån påverkat utgången i målet. Det är således inte tillräckligt att visa att det förekommit ett grovt fel i hovrätten, utan det måste också visas kausalitet mellan det specifika felet och utgången i målet.⁴⁰

3.2.3 Partiellt prövningstillstånd

Som huvudregel gäller att ett beviljat prövningstillstånd gäller för de delar av målet som omfattas av överklagandet. Tillståndet kan dock begränsas till att avse endast en avskild del av målet och därmed kan Högsta domstolen bortse från de delar av målet som inte har något prejudikatintresse. Som regel bör detta endast bli aktuellt när den fråga som Högsta domstolen ska pröva inte påverkar den överklagade domen i övriga delar. De delar av domen som inte tas upp till prövning i Högsta domstolen vinner då laga kraft. Som exempel kan nämnas ett mål om fullgörelse där prövningstillståndet kan begränsas till att avse enbart frågan om fullgörrelsens storlek. Fullgörelseskyldigheten i sig vinner då laga kraft. För tvistemål anses målen t.o.m. kunna delas upp i rättsfakta. Därmed kan prövningstillstånd begränsas till att avse endast ett eller flera rättsfakta⁴¹

1989 infördes ytterligare en regel som understryker Högsta domstolens prejudikatbildande roll. Regeln innebär att prövningstillstånd kan begränsas till att avse endast en prejudikatfråga och benämns ibland prejudikatfrågedispens. En av de viktigaste fördelarna med regeln är att Högsta domstolen inte behöver uttala sig om samtliga frågor i målet utan kan begränsa sin prövning till att avse de frågor som är viktiga ur prejudikatsynpunkt. Införandet av bestämmelsen var avsett att underlätta prejudikatbildningen i svensk rätt. Risken var dock att bestämmelsen även skulle komma att påverka prejudikatbildningen negativt om parterna i större utsträckning väljer att inte överklaga eftersom det ytterligare betonades att sak- och bevisfrågorna har en mindre betydande roll vid prövningen i Högsta domstolen. Detta skulle kunna komma att innebära att färre mål prövas i Högsta domstolen, vilket i sin tur innebär att det eventuellt skapas luckor i praxis.⁴²

Vilka krav som uppställs för att en fråga ska anses vara en prejudikatfråga har inte närmare definierats i lag. Som huvudregel är det främst rena rättsfrågor som anses vara prejudikatfrågor, men det är inte något krav. Det

³⁹ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 160.

⁴⁰ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 19 mars 2013) kommentaren till 54 kap. 10 §.

⁴¹ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 19 mars 2013) kommentaren till 54 kap. 11 §.

⁴² Prop. 1988/89:78 s. 24.

är mycket viktigt att inte dra en tydlig gräns mellan sakfrågor och rättsfrågor eftersom båda dessa kan ha prejudikatintresse.⁴³

Regeln om prövningstillstånd för endast en viss del av målet har dock inte fått så stor praktisk betydelse. I många fall är det svårt att hänföra en specifik rättsfråga till en viss del av målet. Högsta domstolen måste då ge prövningstillstånd till hela målet för att kunna pröva den enskilda frågan. Det kan då bli fråga om en mycket omfattande prövning. Även om det är möjligt att avgränsa en viss rättsfråga kan det krävas en prövning av sakfrågorna för att komma fram till ett svar på rättsfrågan. Möjligheten att bevilja prövningstillstånd för en viss prejudikatfråga har fått något större betydelse.⁴⁴

Om Högsta domstolen beslutar att meddela ett partiellt prövningstillstånd har i RB 54 kap. 11 § 2 st. getts en möjlighet att vilandeförklara målet i övrigt i avvaktan på prövning.⁴⁵

3.2.4 "Hissen"

I samband med en översyn av rättegångsbalken som genomfördes 1989 infördes en möjlighet för en tingsrätt att, under vissa förutsättningar, hänskjuta en prejudikatfråga till Högsta domstolen för avgörande. Bestämmelsen går under benämningen "hissen" och regleras i RB 56 kap. 13-15 §§. I dispositiva tvistemål är förutsättningarna för hänskjutning att det är fråga om en prejudikatfråga samt att parterna samtyckt till att frågan hänskjuts till Högsta domstolen för prövning.⁴⁶

Den fråga som tingsrätten hänskjutit till Högsta domstolen får som regel endast prövas om domstolen anser att frågan har ett prejudikatintresse och på den grunden beviljar prövningstillstånd. Prövningstillstånd beviljas på samma grunder som anges i RB 54 kap. 11 § 1 st., d.v.s. om skäl för prejudikatdispens eller extraordinär dispens föreligger.⁴⁷

När tingsrätten hänskjuter en fråga till Högsta domstolen för prövning är det viktigt att frågan som tingsrätten vill ha svar på är tydligt formulerad och preciserad. Även parternas ståndpunkter i målet ska vara preciserade och begäran ska innehålla en skriftlig sammanfattning av dessa. Högsta domstolen meddelar sedan sitt avgörande som ett konkret ställningstagande i den fråga som ställts. Avgörandet blir bindande för tingsrätten, men får ingen rättskraft utanför den processen.⁴⁸

Anledningen till att "hissen" infördes var att det kunde konstateras att det fanns brister i prejudikatbildningen. Bristerna bestod bl.a. i att det saknades

⁴³ Welamson och Munck, 2011, s. 145f.

⁴⁴ Welamson och Munck, 2011, s. 144f.

⁴⁵ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 19 mars 2013) kommentaren till 54 kap. 11 §.

⁴⁶ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 150f.

⁴⁷ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 19 mars 2013) kommentaren till 56 kap. 13 §.

⁴⁸ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 153f.

avgörande prejudikat på flera viktiga rättsområden. Vidare ansågs att prejudikatbildningen, både i de enskilda målen, och i allmänhet borde effektiviseras. Bristerna var som störst på förmögenhetsrättens område. Möjligheten att kunna hänskjuta en fråga till Högsta domstolen för prövning ansågs kunna avhjälpa dessa brister i viss mån.⁴⁹ I praktiken har ”hissen” dock endast använts i ett relativt litet antal fall.⁵⁰

3.3 Högsta domstolens organisation

Högsta domstolen består av totalt sexton ledamöter, benämnda justitieråd. Två av dessa tjänstgör vanligtvis i Lagrådet och de övriga fjorton är lika fördelade på två avdelningar. Justitieråden utses av Regeringen efter att ett öppet ansökningsförfarande genomförts. Justitieråden har olika bakgrund och är specialiserade på skilda rättsområden. Bredden avseende yrkesbakgrund och erfarenheter är tänkt att kunna leda till att de rättsliga frågor som domstolen ställs inför ska få en allsidig bedömning.⁵¹

3.4 Processen i Högsta domstolen

Processen i Högsta domstolen inleds med att hovrättens dom överklagas. Den vanligaste anledningen till att domen överklagas är inte att målet innehåller frågor som är intressanta ur prejudikatsynpunkt utan snarare att den enskilda parten vill få till stånd någon form av ändring i domslutet. Resultatet blir att parten överklagar med ett helt annat syfte än vad Högsta domstolen har när de avgör om målet ska tas upp till prövning eller inte. För att kunna få till stånd en ändring måste parterna således argumentera för varför det finns en prejudikatfråga i målet, trots att de egentligen inte har något intresse av detta. Det skapas en motsättning mellan partens intresse av att driva målet och samhällets intresse av att skapa prejudikat för framtiden. Denna motsättning kommer att finnas kvar så länge mål enbart kan anhängiggöras i Högsta domstolen genom parternas överklagande.⁵²

Eftersom det vid överklagande till Högsta domstolen råder ett generellt krav på prövningstillstånd måste överklagandet innehålla grunderna för prövningstillstånd. Till skillnad från hovrätten har Högsta domstolen ingen skyldighet att på eget initiativ undersöka om det finns skäl att bevilja prövningstillstånd. Vid dispensprövningen behöver domstolen endast ta hänsyn till de omständigheter som åberopats av parten, men de får också bevilja prövningstillstånd på annan grund.⁵³ Det är i huvudsak parternas

⁴⁹ Prop. 1988/89:78 s. 64ff.

⁵⁰ Se t.ex. NJA 1995 s. 197, NJA 1996 s. 68, NJA 1997 s. 787, NJA 1998 s. 375, NJA 1998 s. 834, NJA 2001 s. 138, NJA 2001 s. 269, NJA 2001 s. 870, NJA 2002 s. 173, NJA 2003 s. 31, NJA 2003 s. 683, NJA 2005 s. 510 och NJA 2006 s. 732.

⁵¹ Lundius, 2012, s. 194.

⁵² Gregow, 1997, s. 808.

⁵³ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 163.

ansvar att lyfta fram frågor av prejudikatvärde i överklagandet och det läggs således ett relativt stort ansvar på parterna avseende prejudikatbildningen. För att ett prejudikat ska bli bra är det viktigt att parterna är insatta i prejudikatfrågorna och att de argumenterar i dessa delar.⁵⁴

Varje år kommer det in totalt 5 000 mål till Högsta domstolen som måste tillståndsprövas. När målen kommer in till domstolen fördelas de på rotlar för att belastningen ska vara så jämn som möjligt. Inledningsvis granskas målen av justitiesekreterare som bedömer om dispensprövningen ska göras av ett eller tre justitieråd. De mål som prövas av ett justitieråd är sådana där justitiesekreteraren bedömer att det inte finns skäl att meddela prövningstillstånd. Målet föredras därefter för justitierådet som har möjlighet att hänskjuta målet till prövning av tre justitieråd om denne bedömer att det råder tveksamhet om prövningstillstånd ska beviljas eller inte. Totalt avgörs mer än nittio procent av målen i Högsta domstolen av en ledamot. Av detta kan slutsatsen dras att de flesta mål som kommer in till domstolen inte bedöms vara intressanta ur prejudikatsynpunkt. Om justitiesekreteraren bedömer att det finns skäl att bevilja prövningstillstånd ska dispensprövningen göras av tre justitieråd.⁵⁵

Om prövningstillstånd beviljas ska målet som huvudregel prövas av fem justitieråd. I särskilda fall kan domstolen bestå av upp till sju justitieråd, t.ex. om målet är omfattande.⁵⁶ I tvistemål ska målet som huvudregel avgöras efter huvudförhandling. Huvudförhandlingen går i princip till på samma sätt som i hovrätten, med den skillnaden att det är betydligt svårare att lägga fram nytt processmaterial i Högsta domstolen. Anledningen till det är att prövningen i Högsta domstolen ska vara en överprövning snarare än en omprövning. I övrigt är förhandlingen i huvudsak en repris av rättegången i hovrätten. Från huvudregeln att huvudförhandling ska hållas gäller ett undantag som innebär att Högsta domstolen har möjlighet att avgöra målet på handlingarna om prövningen är begränsad till att avse enbart en prejudikatfråga.⁵⁷

I ett fåtal fall⁵⁸ prövar Högsta domstolen mål i plenum. Att ett mål prövas i plenum innebär att det avgörs av domstolen i sin helhet och att samtliga justitieråd således närvarar vid prövning av målet i sak. Avgörande i plenum kan t.ex. aktualiseras om en avdelning vid överläggning kommer fram till att den vill avgöra målet i strid med tidigare praxis. Trots att Högsta domstolens avgöranden inte är bindande är det viktigt att undvika motsägelsefulla avgöranden med samma prejudikatvärde och det har därför införts en möjlighet att hänskjuta målet till prövning av domstolen i sin helhet. Bestämmelsen är fakultativ, men betraktas i princip som obligatorisk av Högsta domstolen. Hänskjutning till avgörande i plenum kan även bli aktuellt i andra situationer, t.ex. om det är fråga om en prejudikatfråga av

⁵⁴ Svensson, 2002, s. 666f.

⁵⁵ Lundius, 2012 s. 197.

⁵⁶ Svensson, 2002, s. 661 och Lundius, 2012, s. 197.

⁵⁷ Westberg, 2012, s. 250f.

⁵⁸ Mellan 2000 och 2012 prövades sex mål i plenum.

särskild betydelse, som inte tidigare prövats av Högsta domstolen. Det senare alternativet har dock endast aktualiserats i två fall sedan införandet 1972.⁵⁹

3.5 Prejudikatens roll i svensk rätt

Anledningen till att det i svensk rätt finns tre instanser i det allmänna domstolsväsendet är att endast en domstol kan skapa prejudikat som bidrar till att rättstillämpningen i underinstanserna blir enhetlig och materiellt riktig. Detta gäller särskilt på områden där det helt saknas lagstiftning eller den lagstiftning som finns är föråldrad och svår att tillämpa i nutid. Prejudikat från Högsta domstolen är dock betydelsefulla även på andra områden.⁶⁰

Det är i slutändan domstolarna som har att avgöra hur en rättsregel ska tolkas i praktiken. Trots att prejudikat inte är formellt bindande följer underinstanserna som regel tidigare avgöranden och låter dem vara vägledande. I praktiken är underinstansernas benägenhet att följa prejudikat så stor att de, vid sidan av lagstiftningen, utgör den viktigaste rättskällan. För den enskilde domaren är det viktigt att avgörandet fastställs i högre instans och för parterna är det viktigt att kunna förutse hur domstolen kan komma att bedöma målet.⁶¹ Som huvudregel är det den högsta instansens⁶² avgöranden som tillmäts prejudikatvärde. Om det saknas avgöranden från Högsta domstolen kan även hovrätternas avgöranden få viss betydelse som rättskällor.⁶³

Huruvida prejudikat ska ha bindande verkan eller inte är en fråga som diskuterats flitigt genom åren. Diskussionen har särskilt aktualiserats i samband med de reformer som genomförts med syfte att betona Högsta domstolens roll som prejudikatinstans. I samband med dessa har det övervägts om det finns anledning att ändra principerna om prejudikats bindande verkan. Det har dock konstaterats att domstolarna hela tiden haft en stor benägenhet att följa prejudikat, varför det inte har funnits anledning att anta att detta skulle komma att ändras och således har det inte bedömts vara nödvändigt att göra prejudikat formellt bindande.⁶⁴

”Hissen” infördes i samband med reformen av Högsta domstolen i slutet av 1980-talet och vissa remissinstanser framförde då att det fanns en viss risk för att dessa avgöranden skulle få ett lägre prejudikatvärde. Detta ifrågasattes dock av lagstiftaren som menade att alla prejudikat från Högsta domstolen är bättre än inga prejudikat alls.⁶⁵

⁵⁹ Welamson och Munck, 2011, s. 165f och Lundius, 2012, s. 200.

⁶⁰ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 143f.

⁶¹ Lehrberg, 2010, s. 135.

⁶² För de allmänna domstolarna är Högsta domstolen sista instans.

⁶³ Lehrberg, 2010, s. 142.

⁶⁴ Prop. 1971:45, s. 92,

⁶⁵ Prop. 1988/89:78, s. 19f. och s. 66.

Peczenik har i en framställning kommenterat prejudikatens ställning i svensk rätt och konstaterar att prejudikat, även om de inte formellt sett är bindande, av auktoritetsskäl bör åläggas stort värde i den juridiska argumentationen. Han menar vidare att underinstansernas benägenhet att följa prejudikat är mycket hög och att de i princip enbart går emot prejudikat om de vill att Högsta domstolen ska överväga en omprövning av sin praxis. Att prejudikat följs innebär att rättssäkerheten ökar.⁶⁶ Peczenik menar att prejudikat ska följas i alla efterkommande mål som i huvudsak påminner om det prejudicerande avgörandet.⁶⁷

Högsta domstolen har själva uttalat att underinstanserna inte är bundna av dess prejudikat, men vid bedömningen av om en underinstans gjort sig skyldig till fel eller försummelse vid sin rättstillämpning kan det ha betydelse om de i stor utsträckning avviker från tidigare praxis. Underinstanserna måste lämnas visst utrymme för rättsskapande verksamhet och om rimliga skäl anförs är det som regel möjligt att avvika från tidigare praxis.⁶⁸

Att domstolarna är skyldiga att följa tillämpliga lagregler framgår av RF 11 kap. 4 §. Frågan är dock om detta omfattar även tolkningen av bestämmelserna. Ofta framgår den närmare innebörden av en lagregel inte av ordalydelsen, utan det krävs en mer omfattande tolkning som bl.a. kan göras av Högsta domstolen i praxis. Det har slagits fast att det inte finns någon principiell skyldighet att tillämpa en lagregel med den tolkning som Högsta domstolen gjort. Således gäller den formella skyldigheten endast bestämmelsens ordalydelse, däremot har det i praxis slagits fast att underlåtenhet att följa tidigare praxis⁶⁹ kan föranleda ansvar för tjänstefel eller skadeståndsskyldighet. Dock kan detta endast bli fallet om det är fråga om klara försummelser eller felbedömningar.⁷⁰

Om en hovrätt avviker från Högsta domstolens tidigare praxis är det sannolikt att målet kommer överklagas. I dessa fall bör prejudikatdispens bara kunna beviljas om ett avgörande från Högsta domstolen är nödvändigt för att klarlägga rättsläget eller förstärka tidigare praxis.⁷¹ Detta innebär att en avvikelse från klar och entydig praxis kan anses vara rättsstridig, trots att prejudikat formellt sett inte är bindande.⁷²

Sammanfattningsvis kan konstateras att det inte finns någon formell skyldighet att följa prejudikat, men i praktiken anses prejudikat vara gällande rätt som bör följas av underinstanserna. En domare får, så länge det finns sakliga skäl, avvika från tidigare praxis, utan att detta föranleder någon konsekvens. Som argument för att prejudikat inte ska vara formellt bindande

⁶⁶ Peczenik, 1995, s. 239.

⁶⁷ Peczenik, 1995, s. 233.

⁶⁸ NJA 1994 s. 194.

⁶⁹ Se t.ex. NJA 1997 s. 638, NJA 1994 s. 194 och NJA 1994 s. 654.

⁷⁰ Gregow, 2002, s. 113.

⁷¹ Prop. 1971:45, s. 88 och 91.

⁷² Gregow, 2002, s. 115.

har anförts att även underinstanserna ska kunna bidra till rättsutvecklingen. Det är också viktigt att Högsta domstolen har möjlighet att ompröva sin egen praxis. Ny rätt bör dock som regel skapas av Högsta domstolen för att praxis ska vara någorlunda enhetlig. Eftersom Högsta domstolens roll som prejudikatinstans betonats i ett flertal reformer är det naturligt att underinstanserna är bundna av dess avgöranden. För rättssäkerheten är det av stor vikt att rättstillämpningen är någorlunda enhetlig över hela landet. Frågan är därför om det inte, ur en rättssäkerhetssynpunkt, borde övervägas att göra prejudikat formellt bindande.⁷³ Härvid bör dock beaktas att det många gånger kan vara svårt att fastställa innebörden av ett prejudikat eftersom det ankommer på den som ska tillämpa prejudikatet att konstruera en rättsregel genom tolkning av vad som sägs i det prejudicerande avgörandet.⁷⁴

3.6 Högsta domstolens prejudikatbildning

Högsta domstolens viktigaste uppgift i den svenska rättsordningen är prejudikatbildningen. Domstolen ska i så stor utsträckning som möjligt fungera som ett komplement till lagstiftaren. För att Högsta domstolen ska kunna uppfylla sin prejudikatbildande roll är det av stor vikt att prövningen av om prövningstillstånd ska beviljas eller inte sker effektivt. Högsta domstolen arbetar hela tiden med att försöka hitta ändamålsenliga och effektiva sätt att snabbt kunna analysera de inkomna målen och utreda om de innehåller frågor av intresse ur prejudikatsynpunkt.⁷⁵

I den utredning som föregick reformen av Högsta domstolen i slutet av 1980-talet framfördes ett antal förslag, med syfte att förbättra Högsta domstolens prejudikatbildning. Bakgrunden till förslagen var att brister kunde konstateras i Högsta domstolens prejudikatbildning och syftet med utredningen var att försöka möjliggöra en mer effektiv prövning av prejudikatfrågor. Utredningen konstaterade bl.a. att det inom den dispositiva civilrätten i stor utsträckning saknades vägledande avgöranden från Högsta domstolen och att detta berodde på att dessa tvister sällan kommer under allmän domstols prövning. Vidare anfördes att prejudikatbildningen skulle främjas om fler skiljeförfaranden ersattes av prövning i allmän domstol. Hur detta rent praktiskt skulle gå till var dock oklart på grund av parternas intresse av att lösa tvisten genom skiljeförfarande. Utredningen diskuterar dock förslag om ett samspel mellan privat tvistelösning och prejudikatbildning i de allmänna domstolarna.⁷⁶

Utredningen behandlade vidare förslag om språngrevision, ekonomiskt bistånd till parter som processar i Högsta domstolen samt möjlighet för myndigheter att i större utsträckning överklaga domstolsbeslut. I dessa delar gavs inga konkreta förslag, utan det var endast fråga om idéer och tankar

⁷³ Gregow, 2002, s. 124f.

⁷⁴ Westberg, 2000, s. 584.

⁷⁵ Lundius, 2012, s. 201f.

⁷⁶ SOU 1986:1, s. 127ff.

inför framtiden. Tanken med språngrevision var att en part skulle kunna överklaga ett tingsrättsavgörande direkt till Högsta domstolen. I samband med detta fördes även tankar om att Högsta domstolen skulle kunna pröva prejudikatfrågor utan direkt samband med en pågående tvist. När det gäller det ekonomiska biståndet var tanken att staten helt eller delvis skulle svara för parternas kostnader i Högsta domstolen. Förslaget om överklaganderätt för statliga myndigheter gick ut på att dessa myndigheter skulle få en generell rätt att överklaga domstols beslut, vilket skulle kunna få stor betydelse i t.ex. konsumenttvister.⁷⁷

I propositionen som ledde till reformen av Högsta domstolen i slutet av 1980-talet konstaterar lagstiftaren att det var dags att pröva alternativa vägar för att främja prejudikatbildningen. Det ansågs dock vara för tidigt att pröva allt för många av utredningens förslag, t.ex. ansågs förslaget om ekonomiska bidrag till parterna i Högsta domstolen behöva ytterligare övervägande. Samma ställningstagande gällde för förslagen om språngrevision och ökade möjligheter för myndigheter att överklaga.⁷⁸

Av de förslag som presenterades i utredningen var det endast ett fåtal som ledde till lagstiftning. Bl.a. gavs möjlighet för Högsta domstolen att begränsa sin prövning till enbart en prejudikatfråga⁷⁹ och möjligheten att hänskjuta en fråga till prövning i Högsta domstolen⁸⁰ infördes. Lagstiftaren instämde med utredningen i fråga om att det förelåg brister i prejudikatbildningen såväl avseende den totala mängden prejudikat som förekomsten av prejudikat inom olika rättsområden.⁸¹

Under 1990- och 2000-talet har två utredningar⁸² genomförts med syfte att utreda alternativa tvistlösningsmetoder. I den senaste utredningen, som bland annat fokuserar på medling, konstateras att ett ökat antal förlikningar leder till att färre mål prövas i sak och därmed försämras prejudikatunderlaget.⁸³ I den utredning som benämns ”Skiljedomsutredningen” diskuteras hur den allmänna domstolsprocessen kan göras mer attraktiv i affärsmässiga tvister. Utredningen konstaterar att Högsta domstolen använder merparten av sin tid till tillståndsprövning samt att handläggningstiden för de mål som beviljas prövningstillstånd är mycket lång. För att allmänna domstolar ska kunna utgöra ett relevant alternativ, i förhållande till skiljeförfarande, måste handläggningstiderna förkortas. För att göra detta möjligt föreslår utredningen att lagstiftning om fullföljdsförbud bör övervägas. Regleringen borde utformas som ett generellt förbud att överklaga hovrättens domar, med en möjlighet för hovrätterna att ge dispens för mål som är intressanta ur prejudikatsynpunkt.

⁷⁷ SOU 1986:1, s. 142ff.

⁷⁸ Prop. 1988/89:78 s. 63ff.

⁷⁹ Se avsnitt 3.2.3.

⁸⁰ Se avsnitt 3.2.4.

⁸¹ Prop. 1988/89:78 s. 19ff.

⁸² Se SOU 1995:65 och SOU 2007:26.

⁸³ SOU 2007:26 s. 268.

På så sätt skulle Högsta domstolen på ett mer tidseffektivt sätt kunna utnyttja sin specialkompetens för att ägna sig åt prejudikatbildning.⁸⁴

Dåvarande justitierådet Torkel Gregow kom i en artikel 1997 med förslag på sätt att stärka Högsta domstolens prejudikatbildande roll. Artikeln anknöt till såväl utredningen som propositionen som kom i slutet av 1990-talet. Gregow konstaterar att Högsta domstolens ledamöter i för stor utsträckning arbetar med andra saker än just prejudikatbildning, t.ex. bedömning av huruvida prövningstillstånd ska beviljas. För att ytterligare renodla Högsta domstolen som prejudikatinstans diskuterar även Gregow ett generellt förbud att överklaga hovrätternas domar om inte hovrätten medger det på grund av att det bedöms finnas ett prejudikatintresse. Detta skulle troligtvis leda till att prövningen av om målet har prejudikatintresse görs av hovrättens ledamöter som är mycket insatta i målet. Det skulle också medföra att fler mål som är intressanta ur prejudikatsynpunkt överklagas till Högsta domstolen.⁸⁵

Gregow diskuterar vidare kring alternativa sätt att anhängiggöra mål i Högsta domstolen. Han föreslår att överklagandet ersätts av en ansökan om omprövning på grund av målets prejudikatintresse. Vidare föreslås att klagandens primära yrkande ska vara att få en prejudikatfråga, som i och för sig kan vara avgörande för utgången i målet, prövad av Högsta domstolen. Prejudikatfrågan bör vara tydligt formulerad och yrkandet bör även innehålla den eventuella ändring som yrkas om Högsta domstolen gör en annan bedömning av prejudikatfrågan. Hovrättens dom bör i dessa fall kunna verkställas direkt, med förbehåll för att Högsta domstolen kan besluta om inhibition.⁸⁶

Högsta domstolens dåvarande ordförande Bo Svensson är i en artikel från 2002 oroad över måltillströmningen till Högsta domstolen. Han är särskilt oroad över att prejudikatunderlaget inte är tillräckligt bra. Svensson diskuterar bl.a. införandet av ett nätverk som på ett tidigt stadium kan identifiera mål som är intressanta ur prejudikatsynpunkt. Nätverket skulle t.ex. kunna bestå av domare, advokater åklagare och rättsvetenskapsmän. På samma sätt som i Norge föreslås införandet av ett system där staten står kostnaderna i Högsta domstolen, till att börja med i vart fall när det gäller prövning av hänskjutna frågor. Tanken med förslaget är att staten ska stå kostnaderna för att föra rättsutvecklingen framåt. I samband med detta föreslås även att tillämpningsområdet för ”hissen” utvidgas till att omfatta även indispositiva tvistemål och brottmål.⁸⁷

Antalet prejudikat har successivt minskat genom åren. Anledningarna till detta kan vara flera. Det kan t.ex. bero på att fler tvistemål handläggs i skiljenämnd eller att parterna inte har råd att tvista under så pass lång tid som krävs för att Högsta domstolen ska avgöra målet. Trots den stora

⁸⁴ SOU 1995:65 s. 199.

⁸⁵ Gregow, 1997, s. 810.

⁸⁶ Gregow, 1997, s. 811ff.

⁸⁷ Svensson, 2002, s. 667.

måltillströmningen är det ett stort problem att endast ett fåtal mål resulterar i prejudikat.⁸⁸ Orsaken till att antalet prejudikat minskat kan också vara att dispensprövningen i de flesta fall görs av en ledamot istället för tre samt att det inte kommer så mycket ny lagstiftning. Det har, i vart fall för några år sedan, funnits en oro för att ledamöternas bedömning är allt för sträng och det beslutades därför att dispensprövningen ska göras av tre ledamöter så snart det råder tvekan om huruvida prövningstillstånd ska beviljas eller inte.⁸⁹

Bland advokaterna gick åsikterna om hur Högsta domstolen sköter sin prejudikatbildande roll något isär i en intervju i Advokaten från 2003. Stefan Lindskog, som då var advokat och ännu inte utnämnd till justitieråd, ansåg att kvaliteten på domstolens avgöranden var skiftande och att såväl utgången i målet som motiveringarna i stor utsträckning beroende på domstolens sammansättning. Bo G H Nilsson ansåg att kvaliteten på avgörandena var bra, men var tveksam till Högsta domstolens urval av mål som beviljas prövningstillstånd. Örjan Teleman instämde i detta och menade att Högsta domstolen borde ta upp fler mål till sakprövning. Han menade att behovet av praxis var stort och att det behövs fler avgöranden som kan vara till ledning för framtiden. Samtliga tre advokater menade att det faktum att färre prövningstillstånd meddelas inte är något problem så länge det leder till högre kvalitet i de mål som sakprövas. Örjan Teleman menade dock att det var för svårt att få prövningstillstånd i Högsta domstolen och att detta var ett problem eftersom det fanns stora luckor i praxis på områden som ofta överklagas till Högsta domstolen och nekas prövningstillstånd. Bo G H Nilsson var av åsikten att kvaliteten i avgörandena från landets hovrätter var för varierande och att detta var ett stort problem i svensk rätt.⁹⁰

Lindblom föreslår i en artikel från 2004 att den minskade måltillströmningen till Högsta domstolen bör utnyttjas på ett sätt som leder till att prejudikatbildningen främjas. Han föreslår bland annat att de extraordinära dispenserna flyttas till en särskild domstol, liksom är fallet i Norge. Lindblom instämmer vidare i de förslag som framförts av Rättegångsutredningen och Gregow enligt ovan. Gällande konkurrensen med skiljedomstolar utvecklar Lindblom resonemanget och föreslår att de allmänna domstolarna i större utsträckning bör införa avdelningar som är specialiserade på näringslivets tvister, med ökade möjligheter att adjungera ledamöter med specialistkunskaper. Som komplement till dessa specialavdelningar föreslås att ett överklagandeförbud införs tillsammans med en möjlighet att hänskjuta prejudikatfrågor till Högsta domstolen. Jämförelse görs med Norge där det allmänna domstolssystemet används i betydligt större utsträckning. Slutligen diskuteras att justitieråden inte bör få konkurrera med sig själva under tiden de är ledamöter i Högsta domstolen genom att agera skiljemän.⁹¹

⁸⁸ Lindblom, 2004, s. 18.

⁸⁹ Hellberg och Knutsson, 2003, s. 16f.

⁹⁰ Hellberg och Knutsson, 2003, s.20f.

⁹¹ Lindblom, 2004, s. 20f.

4 En modernare rättegång

4.1 Tidigare reglering

Vid införandet av rättegångsbalken fanns det som regel inga begränsningar avseende rätten att få en dom överprövad av högre instans i sin helhet. Genom åren har det dock införts regler som uppställer krav på prövningstillstånd i ledet mellan tingsrätt och hovrätt. Redan på 1970-talet tillkom de första reglerna om prövningstillstånd som då gällde s.k. småmål⁹², d.v.s. mål där tvistebeloppet inte överstiger ett halvt basbelopp.⁹³

Under 1990-talet genomfördes en utredning⁹⁴ med syfte att reformera hovrättsprocessen och bl.a. införa ett generellt krav på prövningstillstånd. Utredningen resulterade i en proposition⁹⁵ som sedermera återkallades⁹⁶ sedan det visat sig att förslaget inte skulle få tillräckligt stöd i riksdagen.⁹⁷

Fram till och med den 31 oktober 2008 gällde ett krav på prövningstillstånd i småmål och övriga dispositiva tvistemål där tvistens värde inte uppenbart översteg ett prisbasbelopp. Grunderna för att prövningstillstånd skulle meddelas var ändringsdispens, prejudikatdispens och extraordinär dispens.⁹⁸

4.2 Syftet med reformen

Under den senare delen av 1900-talet ökade måltillströmningen till de svenska domstolarna kraftigt. Anledningarna till att antalet mål ökade var bl.a. att befolkningen ökade, att medborgarnas medvetenhet om hur de kunde kräva att deras rättigheter upprätthölls hade ökat samt att den ökade komplexiteten i samhället och den tekniska utvecklingen hade gjort lagtexten mer svårtolkad. Resultatet av att lagtexten var mer svårtolkad blev att antalet stora och komplicerade tvistemål ökade markant. I och med att antalet tvistemål i tingsrätten ökade, ökade också antalet överklaganden och därmed måltillströmningen till hovrätterna. Överlag märktes en ökad benägenhet att överklaga tingsrätternas avgöranden samt att ett ökat antal mål överklagades med syfte att förhala processen. Vidare var det många parter som utgick från att en överprövning skulle ske och såg därför processen i tingsrätten som ett förberedande förfarande.⁹⁹

Redan i samband med den första reformen av hovrättsförfarandet, som trädde i kraft 1993, kunde konstateras att det krävdes åtgärder för att

⁹² Se RB 1 kap. 3 d§.

⁹³ Ds 2001:36, s. 76ff.

⁹⁴ SOU 1995:124.

⁹⁵ Prop. 1996/97:131.

⁹⁶ Skrivelse 1996/97:168.

⁹⁷ Prop. 2004/05:131, s. 169ff.

⁹⁸ Prop. 2004/05:131, s. 173.

⁹⁹ SOU 1995:124 s. 93 ff.

förhindra att måltillströmningen till hovrätterna blev ohållbar. Mot den bakgrunden beslutades att införa ett utökat krav på prövningstillstånd i hovrätterna. Syftet med reformen var att hovrätternas resurser skulle användas mer effektivt. Tanken var att såväl handläggningstiderna som målbalansen skulle påverkas positivt av reformen.¹⁰⁰

Det övergripande syftet med det förändringsarbete som pågått i domstolarna sedan knappt tjugo år tillbaka och som slutligen ledde fram till EMR-reformen, som genomfördes 2008, var att domstolarna skulle kunna leva upp till medborgarnas krav på rättssäkra avgöranden som ges inom rimlig tid. Tanken var att man genom att renodla domstolarna och domarnas uppgifter skulle kunna nå upp till detta mål.¹⁰¹

För att ett domstolssystem ska fungera effektivt är det viktigt att respektive instans ägnar sig åt det som den är avsedd att göra. Det förutsätter att organisationen och arbetsformen i respektive instans är anpassad efter dess plats och roll i instansordningen. Den svenska rättsordningen bygger sedan lång tid tillbaka på att tyngdpunkten vid prövningen ska ligga i första instans. Det skapar i sin tur förutsättningar för hovrätterna att i första hand ha som uppgift att granska de avgöranden som överklagas från tingsrätterna och rätta till eventuella felaktigheter i dessa. Som lagstiftningen såg ut fram till 2008 innebar hovrättsprocessen i princip att samtliga mål som överklagades genomgick en ny och fullständig prövning, vilket i många fall inte torde ha varit motiverat. Mot den bakgrunden efterfrågades ändringar i lagstiftningen för att hovrätterna på ett mer effektivt sätt skulle kunna utöva sin roll i instansordningen. Regeringen föreslog därför en utvidgning av systemet med prövningstillstånd.¹⁰²

I förarbetena till de nya bestämmelserna om prövningstillstånd anförs att hovrätterna tidigare lagt allt för mycket tid på att ompröva mål där tingsrättens avgörande är materiellt korrekt och där avgörandet i sig saknar prejudikatintresse. Hovrätterna kan i de flesta fall redan på ett tidigt stadium avgöra huruvida klaganden har chans till framgång i målet och utredningen konstaterade därför att det var viktigt att hovrätterna fick möjlighet att göra skillnad mellan dessa mål och övriga mål. Som lagstiftningen såg ut tidigare var det ett stort antal mål som omprövades i sin helhet, vilket var betydligt mer omfattande än vad som kan anses motiverat med hänsyn till hovrätternas uppgifter. Mot denna bakgrund konstaterade regeringen att en reform av hovrättsprocessen skulle inriktas på avgöranden där en förnyad prövning i sak fyller ett syfte, d.v.s. att prövningen i princip begränsas till att omfatta avgöranden som förefaller vara felaktiga. Den fullständiga prövningen skulle då ersättas av tydligt utformade regler som tillgodosåg behovet av en noggrann prövning innan beslut om prövningstillstånd fattas.¹⁰³

¹⁰⁰ SOU 1995:124 s. 100.

¹⁰¹ Prop. 2004/05:131 s. 78.

¹⁰² Prop. 2004/05:131 s. 82.

¹⁰³ Prop. 2004/05:131 s. 178f.

4.3 Befarade konsekvenser

I samband med införandet av de nya reglerna kunde konstateras att det utvidgade systemet med prövningstillstånd till hovrätten skulle medföra ett stort antal positiva effekter. Bl.a. skulle domstolarnas verksamhet kunna bedrivas mer effektivt och därmed minska kostnaderna för såväl parter som domstolsväsendet.¹⁰⁴

Trots att merparten av konsekvenserna av de nya reglerna bedömdes vara positiva kunde ett antal farhågor befaras. Bl.a. ansåg remissinstanserna att det förelåg en risk för att mål som borde bli föremål för en fullständig prövning inte beviljas prövningstillstånd och därmed inte blir prövade i den utsträckning som är nödvändig. Mot denna kritik anfördes dock att den effektivisering som reformen skulle medföra skulle komma att öka rättssäkerheten.¹⁰⁵

Ytterligare en oro som framfördes inför reformen var att hovrätternas bedömning i prövningstillståndsfrågan skulle vara allt för sträng. I de mål som krävde prövningstillstånd innan reformen var hovrätternas bedömning, enligt bl.a. lagstiftaren, inte tillräckligt generös, varför det betonades i motiven att syftet med den nya regleringen var att dispensbedömningen skulle vara mer generös.¹⁰⁶ En viktig åsikt som fördes fram i ett remissvar var att ett system med generellt krav på prövningstillstånd ökar risken för felaktiga avgöranden. Detta var ytterligare en anledning till att tillståndsgrunderna fick en generös utformning.¹⁰⁷

EMR-reformen innebar inga förändringar för Högsta domstolen i teorin. I sitt remissyttrande över Hovrättsprocessutredningens betänkande¹⁰⁸ menade Högsta domstolen att EMR-reformen troligtvis inte skulle påverka Högsta domstolens prejudikatbildande roll så länge reglerna tillämpades på ett korrekt sätt i hovrätterna. Häri ligger bl.a. att hovrätterna gör en generös bedömning vid tillståndsprövningen så att mål som är intressanta ur prejudikatsynpunkt beviljas prövningstillstånd. Av denna anledning betonade Högsta domstolen att det var viktigt att hovrätterna använde reglerna om prövningstillstånd på avsett sätt och inte tillämpar reglerna restriktivt för att minska sin arbetsbörda. Högsta domstolen flaggade redan i sitt remissyttrande för att en utvärdering av reglerna skulle komma att vara nödvändig, efter att reglerna varit i kraft en tid. Högsta domstolen anförde slutligen att antalet mål rörande hovrättens beslut att inte bevilja prövningstillstånd skulle komma att öka.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Prop. 2004/05:131 s. 220.

¹⁰⁵ Prop. 2004/05:131 s. 179 ff. och s. 220.

¹⁰⁶ Nordh, 2009.

¹⁰⁷ Prop. 2004/05:131, s. 180.

¹⁰⁸ SOU 1995:124.

¹⁰⁹ Ju1995/4888/DOM s. 6.

5 Prövningstillstånd i hovrätten efter EMR

5.1 Grunderna för prövningstillstånd i hovrätten

Som nämnts ovan gäller sedan den 1 november 2008, som huvudregel, ett generellt krav på prövningstillstånd i tvistemål som överklagas från tingsrätten till hovrätten. Den som vill få ett mål prövat i hovrätten måste i sitt överklagande ange de grunder och omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas. Dispensgrunderna i hovrätten är mer generösa än de som gäller i ledet mellan hovrätterna och Högsta domstolen.¹¹⁰

Det generella kravet på prövningstillstånd vid överklagande till hovrätten regleras i RB 49 kap. 12 §. I bestämmelsen anges att det krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva ett mål, om inte annat är föreskrivet. I RB 49 kap. 14 § anges vidare de särskilda grunderna för beviljande av prövningstillstånd. I bestämmelsen anges att prövningstillstånd ska beviljas i de fyra fall som är uppräknade. Dessa fyra är ändringsdispens, granskningsdispens, prejudikatdispens och extraordinär dispens. För beviljande av prövningstillstånd är det tillräckligt att en av grunderna är uppfylld.¹¹¹ Bestämmelserna om prejudikatdispens och extraordinär dispens gällde redan innan EMR-reformen med samma lydelse som idag. Tillämpningsområdet utsträcktes dock till att omfatta samtliga tvistemål.¹¹²

Vid EMR-reformen infördes möjligheten att bevilja partiellt prövningstillstånd, d.v.s. att prövningstillstånd meddelas för endast en del av målet. Om sådant partiellt prövningstillstånd inte meddelas är huvudregeln att prövningstillståndet gäller för det som omfattas av överklagandet.¹¹³

5.1.1 Ändringsdispens

De s.k. ändringsfallen regleras i RB 49 kap. 14 § 1p., vari stadgas att prövningstillstånd ska meddelas om det finns anledning att betvivla att tingsrättens domslut är rätt.¹¹⁴ Ändringsdispensen är den mest centrala tillståndsgrunden vid överklagande från tingsrätt till hovrätt. Av

¹¹⁰ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 33ff.

¹¹¹ Welamson och Munck, 2011, s. 92f.

¹¹² Prop. 2004/05:131 s. 181 och s. 187.

¹¹³ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 14 mars 2013) kommentaren till 49 kap 14a§.

¹¹⁴ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 12 mars 2013) kommentaren till 49 kap 14§.

rättssäkerhetsskäl har kraven på vad som krävs för att prövningstillstånd ska meddelas enligt denna tillståndsgrund ställts relativt lågt.¹¹⁵

Före EMR-reformen 2008 var lydelsen gällande ändringsdispens att prövningstillstånd fick meddelas om det fanns anledning att ändra tingsrättens domslut. När de nya reglerna infördes den 1 november 2008 ändrades lydelsen för att tydliggöra att tillämpningen av regeln om beviljande av prövningstillstånd på grund av ändringsdispens ska vara generös. Enligt förarbetena innebär detta att även tveksamma fall ska tas upp till prövning i sak. Tanken med den ändrade lydelsen var således att prövningstillstånd i ändringsfallen skulle beviljas i större utsträckning än vad som tidigare varit fallet.¹¹⁶ Syftet med den ändrade lydelsen var också att betona hovrätternas granskande funktion samt betona att hovrätterna, vid prövning av om prövningstillstånd ska beviljas eller inte, endast ska pröva om det finns anledning att ifrågasätta tingsrättens avgörande.¹¹⁷

I samband med att reglerna infördes talade dock mycket för att den ändrade formuleringen inte skulle komma att innebära någon skillnad i praktiken. Detta innebär också att prövningen riskerade att inte bli mer generös än vad som varit fallet tidigare. Av Högsta domstolens praxis¹¹⁸ från 1993 till 2007 kan konstateras att redan den tidigare lydelsen tillämpades på det sätt som den nya var avsedd att göra. HD konstaterar i målen att prövningstillstånd ska meddelas i alla fall där det är tveksamt huruvida tingsrättens avgörande är korrekt i sak eller inte. Detta talar för att den ändrade lydelsen inte innebär någon skillnad i förhållande till hur den tidigare bestämmelsen tillämpats.¹¹⁹

När hovrätten bedömer huruvida prövningstillstånd ska beviljas eller inte ska hänsyn tas till såväl målets sak- som rättsfrågor. För att kunna göra en fullständig bedömning av sakfrågorna måste hovrätten, i den utsträckning som bedöms vara relevant, ta del av samma bevisning som tingsrätten. Detta är nödvändigt för att hovrätten ska kunna bedöma om tingsrättens bevisvärdering varit korrekt. Om klaganden i sitt överklagande till hovrätten åberopar nya omständigheter eller ny bevisning ska domstolen i samband med tillståndsprövningen bedöma om det finns skäl att tillåta att detta åberopas samt bedöma om det kan komma att ha någon betydelse för utgången i målet. Vid denna tidpunkt ska dock inte fattas något beslut om tillåtligheten av nya bevis eller omständigheter i sig.¹²⁰

¹¹⁵ Prop. 2004/05:131 s. 185.

¹¹⁶ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 12 mars 2013) kommentaren till 49 kap 14§.

¹¹⁷ SOU 2012:93 s. 195.

¹¹⁸ Se bl.a. NJA 1997 s. 520, NJA 2002 s. 35, NJA 2002 s. 133, NJA 2003 s. 400, NJA 2006 s. 518 och NJA 2007 s. 1032.

¹¹⁹ Hellners, 2008, s. 129f.

¹²⁰ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 12 mars 2013) kommentaren till 49 kap 14§.

5.1.2 Granskningsdispens

När EMR-reformen genomfördes den 1 november 2008 infördes en helt ny tillståndsgrund för de s.k. granskningsfallen. Tillståndsgrunden regleras i RB 49 kap. 14 § 2 p. som stadgar att prövningstillstånd ska beviljas om det, efter en genomgång av innehållet i tingsrättens dom, inte är möjligt att bedöma om tingsrättens domslut är riktigt. Bestämmelsen tillkom mot bakgrund av att det kan förekomma fall där det är svårt att med säkerhet avgöra om ett avgörande är riktigt i sak eller inte. Det kan t.ex. vara svårt att skapa en helhetsbild av målet, enbart på grundval av innehållet i domen. Prövningstillstånd ska således meddelas i de fall där det krävs en fullständig prövning av målet i sak för att avgöra om tingsrättens domslut är riktigt eller inte.¹²¹

I förarbetena till bestämmelsen om granskningsdispens anges att prövningstillstånd inte bara ska meddelas i de fall där det tydligt framgår att tingsrättens avgörande är felaktigt. Detta ger anledning att ställa frågan om hur granskningsdispensen förhåller sig till ändringsdispensen. I lagtextens mening utgör de två tillståndsgrunderna självständiga bestämmelser, men med beaktande av de liknande formuleringarna kan konstateras att de är nära besläktade med varandra.¹²²

Uttalandena i motiven pekar på att granskningsdispensen framförallt kan bli aktuell avseende tvistemål som är komplicerande eller omfattande. Det är dock viktigt att betona att tvistens komplexitet endast är en av flera faktorer som ska beaktas vid bedömningen av om prövningstillstånd ska beviljas. Vid bedömning av om det finns skäl att bevilja granskningsdispens är det avgörandet i sig och inte tvistens karaktär som ska vara avgörande.¹²³

Som nämnts ovan överlappar reglerna om ändringsdispens och granskningsdispens i viss mån varandra. I de fall där det är fråga om att det finns en konkret anledning att betvivla att tingsrättens domslut är korrekt är det i första hand lämpligt att pröva frågan om prövningstillstånd ska beviljas utifrån regeln om ändringsdispens. Detta gäller främst i fall där det i överklagandet åberopats nya bevis eller omständigheter som ger anledning att anta att hovrätten kan tänkas komma till ett annat slut än tingsrätten. Om det däremot inte finns några konkreta skäl som ger hovrätten anledning att ifrågasätta tingsrättens domslut är det istället utifrån regeln om granskningsdispens som frågan om prövningstillstånd bör bedömas. Till den senare gruppen hör bl.a. de mål där tingsrättens domskäl inte är så utförliga.¹²⁴

Av motiven till bestämmelsen om granskningsdispens framgår att det kan vara svårt att avgöra hur ingående prövningen ska vara när hovrätterna tar ställning till om ett avgörande är svårbedömt eller inte. Frågan är vilka krav

¹²¹ SOU 2012:93 s. 196.

¹²² Welamson och Munck, 2008, s. 131f.

¹²³ Heuman, 2007-2008, s 600.

¹²⁴ Welamson och Munck, 2008, s 94.

som ska uppställas på säkerheten i hovrätternas bedömning. Härtill kommer att hänsyn måste tas till ett flertal aspekter. Bl.a. får det större konsekvenser för en tappande part om hovrätten avslår begäran om prövningstillstånd i fall där det borde ha meddelats än vad motsvarande konsekvenser blir för vinnande part om hovrätten släpper upp ett mål som inte borde ha beviljats prövningstillstånd. Detta innebär att hovrätternas tillståndsprövning måste vara relativt ingående för att säkerställa att det beslut som fattas är korrekt, detta gäller särskilt i de mål som får avslag på begäran om prövningstillstånd. Slutsatsen blir att hovrätterna måste vara säkrare i sina bedömningar när de avslår begäran om prövningstillstånd än när de beviljar densamma. Kravet på rättssäkerhet vid bedömningarna är högt ställt och innebär att andra intressen eventuellt får stå tillbaka för att säkerställa att avgörandet är riktigt i sak.¹²⁵

Det är viktigt att betona att det är domslutet som ska vara svårt att bedöma, vilket innebär att domskälen i princip kan vara felaktiga även om avgörandet i sig är riktigt. Hovrätten kan därför inte bevilja prövningstillstånd för att rätta till tingsrättens domskäl. Detta gäller såvitt domskälen är tillräckliga för att avgöra huruvida domslutet är riktigt eller inte.¹²⁶

5.1.3 Prejudikatdispens

I RB 49 kap. 14 § 3 p. regleras prejudikatfallen. Om hovrätten inte finner anledning att bevilja ändringsdispens eller granskningsdispens kan det ändå finnas skäl att ta upp målet till prövning i sak, nämligen om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att målet prövas av högre rätt. Denna tillståndsgrund är framförallt avsedd att göra det möjligt för mål av prejudikatintresse att i nästa led kunna överklagas till Högsta domstolen, i egenskap av prejudikatinstans i det svenska rättssystemet. Hovrätterna intar endast en mindre framträdande roll när det gäller prejudikatsbildningen och deras avgöranden får främst betydelse när det saknas vägledande mål från Högsta domstolen samt i de situationer där hovrätten utgör sista instans.¹²⁷

Även om bestämmelsen om prejudikatfall i princip är identisk med den som gäller vid överklagande till Högsta domstolen föreligger skillnader. Tillståndsgrunden är i hovrätterna obligatorisk, vilket inte är fallet i Högsta domstolen. Det är således hovrätternas uppgift att, ex officio, bedöma och uppmärksamma om ett överklagat mål innehåller en fråga av prejudiciellt intresse. Vidare är kraven som uppställs vid prövningen lägre än de som uppställs i ledet mellan hovrätt och Högsta domstolen. För att säkerställa att Högsta domstolen kan utöva sin prejudikatbildande roll är det mycket viktigt att hovrätterna tillämpar bestämmelsen generöst och att de är synnerligen uppmärksamma vid tillståndsprövningen.¹²⁸

¹²⁵ Heuman, 2007-2008 s. 601ff.

¹²⁶ Heuman, 2007-2008 s. 604.

¹²⁷ Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 14 mars 2013) kommentaren till 49 kap 14§.

¹²⁸ NJA 2009 N 65, NJA 2011 s. 843.

Sedan genomförandet av EMR-reformen 2008 har det blivit allt viktigare att hovrätten uppmärksammar frågor av prejudikatintresse vid tillståndsprövningen. Högsta domstolen har uttalat att underinstanserna har ett stort ansvar för att säkerställa prejudikatbildningen.¹²⁹ Rättspraxis inom ett visst rättsområde utvecklas i huvudsak genom att flera avgöranden skapar ett mönster som i sin tur kan ge ledning till den framtida rättstillämpningen. För att hovrätten ska bevilja prejudikatdispens är det således tillräckligt att det i målet finns en rättsfråga som tillsammans med andra avgöranden kan skapa ett mönster i praxis. För att prejudikatdispens ska komma i fråga behöver det således inte vara fråga om en rättsfråga som kan få ett entydigt svar och som leder till att avgörandet bildar ett självständigt prejudikat.¹³⁰

5.1.4 Extraordinära fall

De extraordinära fallen utgör den mest ovanliga dispensgrunden. I RB 49 kap. 14 § 4 p. anges att prövningstillstånd, utöver på de grunder som anges ovan, ska beviljas om det annars finns synnerliga skäl för hovrätten att pröva målet. Exempel på synnerliga skäl är om det finns grund för resning, domvilla har förekommit eller om målets utgång beror på ett grovt misstag eller förbiseende. I merparten av fallen där prövningstillstånd beviljas på denna grund har det förekommit ett allvarligare fel vid tingsrättens handläggning av målet.¹³¹

5.1.5 Partiellt prövningstillstånd

Ytterligare en nyhet vid EMR-reformen var införandet av möjligheten att bevilja partiellt prövningstillstånd även i hovrätterna. Enligt RB 49 kap. 14 a § kan prövningstillstånd beviljas för en del av tingsrättens avgörande, om utgången i den delen inte påverkar avgörandet i övrigt. T.ex. kan prövningstillståndet begränsas till att avse en viss prejudikatfråga i målet eller ett av flera kumulerade mål. Bestämmelsen om partiella prövningstillstånd är fakultativ och ska endast tillämpas om det är lämpligt i det aktuella fallet. Om hovrätten beslutar att meddela partiellt prövningstillstånd står tingsrättens avgörande i övrigt fast. Det beslutet utgör ett slutligt beslut som, i de delar som inte beviljats prövningstillstånd, kan överklagas till Högsta domstolen. Till skillnad från vad som gäller i Högsta domstolen kan hovrätten inte vilandeförklara målet i övrigt om partiellt prövningstillstånd beviljas.¹³² Värt att notera är att möjligheten till

¹²⁹ NJA 2011 s. 782.

¹³⁰ NJA 2011 s. 843.

¹³¹ Se Borgström, Peter Rättegångsbalken (Karnov, 14 mars 2013) kommentaren till 49 kap 14§.

¹³² Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken (Zeteo, 14 mars 2013) kommentaren till 49 kap 14a§.

partiellt prövningstillstånd inte utnyttjas särskilt frekvent av hovrätterna. Här torde finnas utrymme för fler beviljade prövningstillstånd på sikt.¹³³

5.2 Tillståndsprövningen

Klaganden ska redan i överklagandet ange de grunder på vilka denne anser att prövningstillstånd ska beviljas. Om överklagandet brister i denna del finns det möjlighet för hovrätten att förelägga parten att komplettera sitt överklagande. Det är dock inte obligatoriskt för hovrätten att inhämta komplettering i dessa fall. Hovrätten kan istället välja att utgå från att de grunder som anförs till stöd för att målets utgång ska ändras också är de grunder som åberopas till stöd för att prövningstillstånd ska beviljas. Hovrätten är inte bunden av de dispensgrunder som klaganden åberopat utan kan välja att bevilja prövningstillstånd på annan grund. Detta innebär att hovrätten har viss skyldighet att ex officio utreda om det finns skäl för beviljande av prövningstillstånd.¹³⁴

Trots att det finns en viss skyldighet för hovrätterna att självmant undersöka om det finns skäl att bevilja prövningstillstånd är det överklagandet som utgör utgångspunkten vid dispensprövningen. Detta innebär att vad parten anför i sitt överklagande är av stor betydelse för frågan om prövningstillstånd ska beviljas eller inte. Fokus i överklagandet ska således snarast ligga på frågan om varför prövningstillstånd ska beviljas.¹³⁵ Överklagandet ska som regel innehålla konkreta skäl för ansökan. Om hovrätten inte anser att klagandens argumentation avseende frågan om prövningstillstånd är tillräckligt klar kan klaganden föreläggas att klarlägga ansökan om hovrätten anser att det kan finnas skäl att meddela prövningstillstånd.¹³⁶

Syftet med tillståndsprövningen är att utreda huruvida det finns skäl att bevilja prövningstillstånd eller inte. Processen vid dispensprövningen är vanligtvis summarisk och skriftlig. Hovrätten tar del av det material som förekommit vid tingsrätten och tar i förekommande fall även del av förhören som tagits upp vid tingsrätten. Det som ska prövas är om det finns skäl att ta upp målet till prövning i sak och hovrätten ska således enbart utreda det som krävs för att kunna avgöra tillståndsfrågan. Om det står klart att prövningstillstånd ska beviljas kan frågan handläggas under relativt kort tid. Om det däremot pekar på att prövningstillstånd inte ska beviljas är det viktigt att de omständigheter som eventuellt talar för att prövningstillstånd ska beviljas utreds mer noggrant.¹³⁷

Vid tillståndsprövningen är hovrätten domför med tre lagfarna domare. Om målet är av enkel beskaffenhet är hovrätten domför med en lagfaren domare,

¹³³ DV 2010:3, s. 62.

¹³⁴ Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 40f.

¹³⁵ Bylander, 2010.

¹³⁶ Heuman, 2009-2010, s. 590.

¹³⁷ Nylund, 2006, s. 210.

om prövningstillstånd beviljas. Om prövningstillstånd nekas ska rätten således alltid bestå av tre ledamöter för att vara domför.¹³⁸

Ett beslut om att bevilja prövningstillstånd utgör inget slutligt beslut. Det gör däremot ett beslut om att inte meddela prövningstillstånd, eftersom hovrätten då skiljer målet ifrån sig. Besluten behöver inte vara motiverade, men det finns inget hinder mot detta.¹³⁹ Svea Hovrätt menar i en rapport att det i vissa fall kan finnas skäl att motivera beslut om att avslå begäran om prövningstillstånd. Ett motiverat beslut kan underlätta mycket för en part som överväger att överklaga beslutet och vilka skäl som i så fall ska anföras. Hovrätten bör dock inte motivera sin åsikt i sakfrågan, eftersom de inte prövar målet i sin helhet. Som regel motiverar hovrätterna ett beslut om att inte meddela prövningstillstånd enligt en standardiserad mall. Hovrätterna anger förutsättningarna för prövningstillstånd samt att de gått igenom hela utredningen i målet och kommit till slutsatsen att det inte finns anledning att meddela prövningstillstånd.¹⁴⁰

Heuman har ansett att det i beslut om att inte meddela prövningstillstånd, i vissa fall, är av stor vikt att hovrätten motiverar sitt beslut. Av RB 17 kap. 12 § kan utläsas att beslut ska motiveras om det finns skäl för det med hänsyn till vad beslutet rör. Om det finns skäl att motivera ett beslut kan hovrätterna, enligt lag, inte avstå från detta. Skäl för att beslutet ska motiveras kan t.ex., vara partens intresse av detta. En part som inte beviljats prövningstillstånd kan med hjälp av ett motiverat beslut lättare sätta sig in i hur hovrätten har sett på olika frågor, vilket kan vara av stor vikt när parten ska avgöra om denne ska överklaga eller inte. Heuman menar att hovrätterna kan ta ledning av Högsta domstolens motiveringar vid avslag på ansökan om prövningstillstånd.¹⁴¹

5.3 Överklagande av hovrättens beslut att inte meddela prövningstillstånd

Om hovrätten beslutar att inte meddela prövningstillstånd i ett mål står tingsrättens dom fast. Hovrättens beslut om att inte meddela prövningstillstånd utgör ett slutligt beslut som får överklagas till Högsta domstolen enligt RB 54 kap. 3 §. Vid överklagande av beslutet gäller samma regler som vid övriga överklaganden av domar och beslut från hovrätterna, d.v.s. prövningstillstånd måste beviljas enligt någon av dispensgrunderna i RB 54 kap. 10 §.¹⁴²

Värt att notera är att en hovrätts beslut att bevilja prövningstillstånd, jämlikt RB 54 kap. 8 §, inte får överklagas och kommer således aldrig att prövas av

¹³⁸ Ekelöf och Edelstam, 2009, s.42.

¹³⁹ SOU 2012:93, s. 201.

¹⁴⁰ Svea hovrätt, 2008, s. 57f.

¹⁴¹ Heuman, 2007-2008, s. 609f.

¹⁴² Ekelöf och Edelstam, 2009, s. 43.

Högsta domstolen. Detta innebär, enligt Bylander, att Högsta domstolens praxis i prövningstillståndsfrågorna blir snedvriden.¹⁴³

När hovrättens beslut att inte meddela prövningstillstånd överklagas till Högsta domstolen ska Högsta domstolen pröva om det finns något skäl att bevilja prövningstillstånd i målet i Högsta domstolen. Prejudikatfrågan är som regel huruvida det finns skäl för hovrätten att bevilja prövningstillstånd i målet. Detta innebär att målet inte i sig prövas i Högsta domstolen utan Högsta domstolen prövar om det finns skäl att bevilja målet prövningstillstånd i hovrätten på grund av att målet innehåller en prejudikatfråga av intresse att pröva i hovrätten eller att någon av de övriga dispensgrunderna föreligger. Högsta domstolens beslut innebär då att tillstånd meddelas till målets prövning i hovrätten. För att ett sådant beslut ska meddelas krävs dock att Högsta domstolen beviljar prövningstillstånd för att pröva det överklagade beslutet. Grunden för prövningstillstånd är då att det med hänsyn till någon av dispensgrunderna finns skäl att pröva frågan om hovrätten borde ha meddelat prövningstillstånd. I det slutliga beslutet anger Högsta domstolen den fråga som de anser vara intressant ur prejudikatsynpunkt samt eventuellt skälen till detta. Beslutet att bevilja det överklagade beslutet prövningstillstånd i Högsta domstolen innehåller dock ingen motivering.¹⁴⁴

5.4 Högsta domstolens bedömning av hovrätternas tillståndsprövning

I och med EMR-reformen har antalet överklaganden av hovrätternas beslut att inte meddela prövningstillstånd ökat markant. Således har Högsta domstolen fått skäl att i större utsträckning pröva i vilka fall hovrätterna borde ha meddelat prövningstillstånd. Totalt har Högsta domstolen under perioden januari 2009 till juni 2012 meddelat tillstånd till prövning i hovrätten i 116 avgöranden. Av dessa avser 23 ändringsdispens, 17 granskningsdispens, 60 prejudikatdispens och 13 extraordinär dispens. Det finns ytterligare sju avgöranden av vilka dispensgrunden inte framgår. Av avgörandena framgår dels mer generella riktlinjer om hur hovrätterna bör tillämpa bestämmelserna om prövningstillstånd, dels skäl för varför prövningstillstånd borde ha meddelats i det enskilda fallet.¹⁴⁵

De flesta fall som prövats av Högsta domstolen har beviljats tillstånd till prövning i hovrätten. Det finns dock ett fåtal mål där Högsta domstolen har fastställt hovrättens beslut att inte bevilja prövningstillstånd. Ett exempel är NJA 2012 N 19 som rör en skadeståndstalan mot staten som har samband

¹⁴³ Bylander, *Ett HD-fastställt beslut...*

¹⁴⁴ Gregow, 1997 s. 819f.

¹⁴⁵ SOU 2012:93 s. 215.

med det s.k. styckmordsmålet¹⁴⁶.¹⁴⁷ Högsta domstolen konstaterar i sitt beslut att ingen av förutsättningarna för prövningstillstånd är uppfyllda och fastställer hovrättens beslut att inte bevilja prövningstillstånd.¹⁴⁸

5.4.1 Ändringsdispens

I NJA 2009 s 738 prövade Högsta domstolen frågan om hovrätten skulle ha meddelat prövningstillstånd i ett mål rörande beslut om ersättning för rättegångskostnader. Högsta domstolen konstaterar inledningsvis i sitt avgörande att bestämmelserna om ändringsdispens och granskningsdispens i stor utsträckning överlappar varandra. Frågan om det finns förutsättning att bevilja prövningstillstånd på grund av ändringsdispens aktualiseras främst om det finns en konkret anledning att betvivla riktigheten i tingsrättens avgörande. Detta gäller särskilt när part åberopar nya omständigheter i hovrätten men aktualiseras även om det finns anledning att rikta kritik mot tingsrättens bevisvärdering eller rättsliga bedömning som ger anledning att anta att tingsrättens domslut inte är riktigt. Om det däremot inte finns någon sådan konkret anledning som ger anledning att rikta kritik mot tingsrättens bedömning ska prövningen som regel utgå från granskningsdispensen.¹⁴⁹

I NJA 2009 s 798 (I-III), som bl.a. gällde vårdnad om barn, slog Högsta domstolen fast att prövningstillstånd i familjemål inte ska beviljas om tingsrättens domslut är välmotiverat och rimligt med hänsyn till den utredning som presenterats i målet, även om det finns omständigheter som stödjer en annan utgång i målet. Om tingsrättens domskäl och domslut i stor mån avviker från t.ex. genomförd vårdnadsutredning kan det vara ett skäl för prövningstillstånd.¹⁵⁰

I NJA 2012 s. 179 konstaterade Högsta domstolen att hovrätten ska bevilja prövningstillstånd på grund av ändringsdispens när tingsrätten avvisat en talan på grund av fel forum och klaganden överklagat med begäran om att målet ska överflyttas till behörig domstol.¹⁵¹

5.4.2 Granskningsdispens

Högsta domstolen prövade i NJA 2010 s. 405 om hovrätten borde ha beviljat prövningstillstånd i ett mål som rörde frågan om en betalning skulle återgå till ett konkursbo. Högsta domstolen framhåller att bestämmelsen om granskningsdispens är en säkerhetsventil. Syftet med bestämmelsen är att möjliggöra en prövning i hovrätten i de fall där det är svårt att bedöma

¹⁴⁶ Det uppmärksammade målet om mordet på Catrin da Costa, som ledde till att de åtalade "allmänläkaren och obducenten" fick sina läkarlegitimationer återkallade.

¹⁴⁷ Bylander, *Ett HD-fastställt beslut...*

¹⁴⁸ NJA 2012 N 19.

¹⁴⁹ NJA 2009 s. 738.

¹⁵⁰ NJA 2009 s. 798 (I-III).

¹⁵¹ NJA 2012 s. 179.

riktigheten i tingsrättens avgörande utan en fullständig prövning av målet i sak. Ett exempel på ett fall där riktigheten av tingsrättens avgörande kan vara svårbedömd är om tingsrättens redovisning av bevisvärderingen är för kortfattad.¹⁵²

I NJA 2011 s. 589 betonade Högsta domstolen syftet med granskningsdispensen, d.v.s. att bestämmelsen är en säkerhetsventil som särskilt ska tillämpas i omfattande och komplicerade mål. I det aktuella målet ansåg Högsta domstolen att domskälen var knapphändiga, framförallt gällande domstolens analys och egna slutsatser, och att det därför inte gick att bedöma om domslutet var riktigt utan att målet sakprövades.¹⁵³

5.4.3 Prejudikatdispens

Regeln om prejudikatdispens är den dispensgrund som Högsta domstolen använt flest gånger som skäl för att bevilja ett mål tillstånd till prövning i hovrätten. I dessa beslut har Högsta domstolen uteslutande fokuserat på själva prejudikatfrågan i målet.¹⁵⁴ Trots att bestämmelsen om prejudikatdispens inte ändrades genom EMR har den i praktiken fått en ändrad innebörd.¹⁵⁵

Som nämnt ovan slog Högsta domstolen i NJA 2009 N 65 fast att prejudikatdispensen är obligatorisk i hovrätten. Hovrätten har ett ansvar att ex officio undersöka och uppmärksamma om ett mål innehåller någon fråga som är intressant ur prejudikatsynpunkt. Kraven för beviljande av prövningstillstånd enligt regeln om prejudikatdispens är lägre ställda i hovrätten än i Högsta domstolen.¹⁵⁶

Av bl.a. NJA 2010 s. 384 framgår att det för att hovrätten ska bevilja prövningstillstånd, är tillräckligt att rättsläget är oklart avseende en viss fråga som aktualiseras i målet. Rättsläget kan t.ex. anses vara oklart om det saknas vägledande uttalanden i den aktuella frågan. Att rättsläget är oklart är en grundläggande förutsättning för att det ska vara av vikt till ledning för rättstillämpningen att överklagande prövas av högre instans.¹⁵⁷

Uttalandena från Högsta domstolen i NJA 2009 N 65 bekräftades av NJA 2011 s. 782 och NJA 2011 s. 843. I det senare rättsfallet konstaterade Högsta domstolen att hovrätterna har ett självständigt ansvar för rättsutvecklingen och detta gäller även i mål där hovrätten inte är sista instans. Ansvaret är särskilt stort i frågor som kan vara svårare för Högsta domstolen att bevilja prövningstillstånd för, t.ex. frågor om bevisvärdering och straffmätning. Kravet för beviljande av prejudikatdispens är lägre i

¹⁵² NJA 2010 s. 405.

¹⁵³ NJA 2011 s. 589.

¹⁵⁴ SOU 2012:93 s. 217.

¹⁵⁵ Bylander, *Fyra år med EMR...*, s. 2.

¹⁵⁶ NJA 2009 N 65.

¹⁵⁷ NJA 2010 s. 384.

hovrätten, bl.a. på grund av att det på vissa områden krävs ett flertal avgöranden för att en tydlig praxis ska anses föreligga. Ytterligare skäl för att hovrätternas tillståndsprövning ska vara mer generös är att det utgör en viktig förutsättning för att Högsta domstolen ska få ett tillräckligt urval av överklagade mål för att kunna fullgöra sin prejudikatbildande roll på ett tillfredsställande sätt.¹⁵⁸

NJA 2011 s. 843 har ansetts vara ett mycket viktigt avgörande när det gäller frågan om när hovrätterna ska bevilja prejudikatsdispens. Av avgörandet kan dras slutsatsen att Högsta domstolen inte anser att hovrätterna har tillämpat bestämmelsen på ett tillfredsställande sätt. Avgörandet har följts av drygt 20 ytterligare avgöranden och det kan därför ifrågasättas om hovrätterna har uppfattat Högsta domstolens synpunkter.¹⁵⁹

I NJA 2012 s 476 konstaterade Högsta domstolen att hovrätterna måste meddela prövningstillstånd, även om prövningen kommer att omfatta ett stort antal frågor utöver den som motiverar prövningstillstånd. Detta beror på att reglerna om prövningstillstånd i RB 49 kap. 14 §, till skillnad från vad som gäller i Högsta domstolen, är obligatoriska. För prövningstillstånd i hovrätten är det således tillräckligt att det överklagade målet innehåller en, om än förhållandevis liten, fråga av intresse ur prejudikatsynpunkt.¹⁶⁰

5.4.4 Slutsats

Det faktum att Högsta domstolen i ett stort antal mål gjort en annan bedömning än hovrätterna i tillståndsfrågan tyder på att prövningstillstånd meddelas i ett för litet antal mål. Den slutsats som kan dras av detta är att hovrätterna inte tagit till sig lagstiftarens syfte med den ändrade regleringen, d.v.s. att dispensprövningen skulle vara mer generös så att alla tingsrättsavgöranden där det finns en tveksamhet om domslutet är korrekt tas upp till prövning. Prövningstillstånd ska meddelas i samtliga avgöranden som är tveksamma eller innehåller någon prejudikatfråga. Att hovrätternas bedömning varit sträng ska dock inte enbart lastas hovrätterna, även klagandena har viss del i detta. Det är därför av stor vikt att parterna tydligt argumenterar i frågan om prövningstillstånd.¹⁶¹

5.5 Beviljade prövningstillstånd och ändringsfrekvens

För att ett mål ska prövas av Högsta domstolen krävs att det finns ett beslut eller en dom från hovrätten som kan överklagas. För att hovrätten ska kunna meddela en dom krävs att tingsrättens dom överklagas samt att

¹⁵⁸ NJA 2011 s. 843.

¹⁵⁹ Bylander, *Fyra år med EMR...*, s. 2f.

¹⁶⁰ NJA 2012 s. 476.

¹⁶¹ Nordh, 2010.

prövningstillstånd meddelas. Före genomförandet av reformen bedömdes det finnas en risk att antalet överklaganden till hovrätten skulle minska drastiskt. Fyra år efter reformen kan dock konstateras att parternas benägenhet att överklaga inte har minskat, tvärtom har antalet mål i hovrätten snarast ökat.¹⁶²

Även om antalet överklaganden har ökat har antalet meddelade domar efter reformen kraftigt minskat. Mellan november 2008 och januari 2011 minskade antalet tvistemålsdomar med två tredjedelar. Minskningen var som störst det första året efter genomförandet, men efter att Högsta domstolen i ett flertal avgöranden påpekat att hovrätternas bedömning var allt för sträng har fler prövningstillstånd meddelats. Svea hovrätts president, Fredrik Wersäll, menar dock att det inte finns anledning till oro eftersom avsikten med reformen bl.a. var att minska antalet domar. Han menar att det oftast sker en riktig prövning även om det inte resulterar i en dom. Presidenten i Hovrätten för Västra Sverige instämmer i detta och menar att det inte är någon fara för rättssäkerheten.¹⁶³

Nordh menar dock att andelen beviljade prövningstillstånd visar att hovrätterna varit allt för restriktiva i sina bedömningar. Generellt sett har de uppställt för höga krav för att anse att det är tveksamt huruvida tingsrättens avgörande är riktigt. Hovrätterna tros ha grundat sina bedömningar på en prognos av hur hovrätten kommer att döma i målet, vilket inte var avsikten enligt motiven. Nordh menar vidare att det faktum att Högsta domstolen i ett stort antal fall gjort en annan bedömning än hovrätterna stödjer denna uppfattning, särskilt mot bakgrund av att det krävs prövningstillstånd för att det överklagade beslutet ska tas upp i Högsta domstolen. Högsta domstolens praxis har dock inte fått något större genomslag i hovrätternas tillståndsbedömningar och andelen meddelade prövningstillstånd har inte ökat i någon större utsträckning. 2011 beviljades till och med färre prövningstillstånd i hovrätten än 2010. Särskilt intressant är detta mot bakgrund av att även ändringsfrekvensen i tvistemål har sjunkit drastiskt efter genomförandet av EMR-reformen. Mellan 2005 och 2008 var ändringsfrekvensen ca 40 %. Ändringsfrekvensen för 2008 var 27,3 %, 20,3 % för 2009 och 18,7 % för 2010. Slutsatsen av detta blir att hovrätterna numera beviljar prövningstillstånd i ett mindre antal mål än som tidigare ändrades, vilket riskerar att urholka rättssäkerheten.¹⁶⁴

Under 2012 menade ett flertal hovrätter att systemet med prövningstillstånd nu fungerade tillfredsställande. Flera hovrätter tog initiativ till att arbeta med frågan om den restriktiva hållningen till prövningstillstånd och undersökte bl.a. om det kunde finnas organisatoriska eller strukturella orsaker. Hovrätterna är således medvetna om problemet. Antalet beviljade prövningstillstånd har dock inte ökat och det finns därför anledning till fortsatt oro för den stränga tillämpningen, framförallt i vissa hovrätter.¹⁶⁵

¹⁶² Wersäll, 2012, s. 313.

¹⁶³ Kindberg, 2 av 3 domar...

¹⁶⁴ Nordh, 2011.

¹⁶⁵ Nordh, 2013.

I tvistemålen har Svea hovrätt konstaterat att ändringsfrekvensen inledningsvis var betydligt lägre än tidigare och att detta berodde på att hovrätternas tillämpning av reglerna om prövningstillstånd var för hård. För Svea Hovrätts del har detta dock blivit bättre och såväl andelen beviljade prövningstillstånd som ändringsfrekvensen har ökat. Ändringsfrekvensen i tvistemål är tillbaka på samma nivåer som tidigare, i vart fall i Svea hovrätt. En generösare tillämpning av reglerna om prövningstillstånd har dock lett till att Svea hovrätt i större utsträckning har fastställt tingsrätternas domslut. Detta är en positiv utveckling eftersom det, för att hovrätten ska kunna korrigera alla oriktiga avgöranden, krävs att bedömningen i tillståndsfrågan är så generös att även mål som är materiellt riktiga beviljas prövningstillstånd och fastställs efter en fullständig prövning.¹⁶⁶

För perioden 1 oktober 2011 till den 31 mars 2012 var ändringsfrekvensen i Svea hovrätt 24,3 %. Det kan konstateras att ändringsfrekvensen varierar något beroende på måltyp. För kommersiella tvistemål (d.v.s. mål med koppling till näringslivet) var ändringsfrekvensen ca 50 %. Prövningstillstånd beviljades i två av tre kommersiella tvistemål. Detta är positivt mot bakgrund av Högsta domstolens resonemang i NJA 2011 s. 843 där domstolen uttalade att en särskilt generös dispensprövning bör göras när det är fråga om affärsmässiga tvister. Anledningen till detta är att många av dessa tvister avgörs genom skiljeförfarande och när de väl prövas i allmän domstol skapar de möjlighet till rättsbildning på området, något som är viktigt för att näringslivet ska fungera effektivt. För övriga tvistemål är ändringsfrekvensen 17,1% och beträffande dessa är det svårare att dra några generella slutsatser.¹⁶⁷

För de tvistemål som Svea hovrätt prövat i sak är den vanligaste orsaken till ändring att hovrätten gjort en annan rättslig bedömning, vilket var fallet i ungefär hälften av de sakprövade målen. Övriga anledningar är att hovrätten gjort en annan skälighetsbedömning, bevisvärderat annorlunda eller att nytt processmaterial presenterats i hovrätten.¹⁶⁸

I merparten av de mål som granskades av Svea hovrätt hade parten ombud och det kan konstateras att andelen meddelade prövningstillstånd är betydligt lägre i de fall där parten saknar ombud. Ytterligare en slutsats som kan dras av de granskade målen är att prövningstillstånd beviljats i större utsträckning om målet rör större värden. Ju högre belopp tvisten rörde, desto fler prövningstillstånd beviljades. För mål som rörde belopp mellan 150 000 kr och 600 000 kr beviljades prövningstillstånd i 27,4 % av fallen. Ändringsfrekvensen var dock större i mål som rör mindre belopp, upp till 150 000 kr.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Svea hovrätt, 2012, s. 3f.

¹⁶⁷ Svea hovrätt, 2012, s. 16f.

¹⁶⁸ Svea hovrätt, 2012, s. 22.

¹⁶⁹ Svea hovrätt, 2012, s. 29.

Efter EMR-reformen kan konstateras att det inledningsvis var dålig överensstämmelse mellan den totala andelen meddelade prövningstillstånd, drygt 27 % och den tidigare ändringsfrekvensen i tvistemål, ca 25 %. Om hovrätternas tillståndsbedömning är allt för sträng är det en naturlig konsekvens att ändringsfrekvensen ökar. För att kunna garantera att alla felaktiga underrättsavgöranden korrigeras är det av stor vikt att även vissa mål som är materiellt riktiga beviljas prövningstillstånd och utvecklingen mot ett ökat antal meddelade prövningstillstånd är därför ur flera aspekter positiv.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Svea hovrätt, 2012, s. 30f.

6 Högsta domstolens roll efter EMR

6.1 Inkomna och avgjorda mål

Ett införande av generellt krav på prövningstillstånd i hovrätten hade diskuterats under lång tid innan reformen slutligen genomfördes i november 2008. I en artikel publicerad 1997 konstaterar dåvarande justitierådet Torkel Gregow att en sådan reform inte kunde förväntas påverka måltillströmningen till Högsta domstolen i negativ riktning. Snarare, menade Gregow, att reformen till och med skulle kunna komma att få motsatt effekt. Han menade att det var svårt att dra någon säker slutsats om antalet överklaganden till Högsta domstolen skulle komma att öka eller minska.¹⁷¹

År 2007, d.v.s. året innan EMR-reformen, inkom 509 tvistemål till Högsta domstolen. Av dessa beviljades prövningstillstånd i 39 mål.¹⁷² År 2008 inkom 566 tvistemål, varav 29 beviljades prövningstillstånd.¹⁷³ 2010, vilket är det första år då EMR-reformens effekter visar sig, hade antalet inkomna tvistemål sjunkit drastiskt. Under 2010 inkom 327 tvistemål till Högsta domstolen och prövningstillstånd meddelades i 25 av dessa.¹⁷⁴ År 2012 inkom 348 tvistemål till Högsta domstolen. Av dessa beviljades 28 mål prövningstillstånd till målets prövning i sak.¹⁷⁵ Således kan konstateras att antalet överklaganden till Högsta domstolen har minskat med ungefär hälften efter genomförandet av EMR-reformen.

6.2 Prejudikatbildningen efter EMR

Efter att EMR-reformen varit i kraft i drygt två år anförde Högsta domstolen, i ett remissvar efter den s.k. Målutredningens betänkande ”Mål och medel”¹⁷⁶, viss kritik mot EMR. Bl.a. uttalade Högsta domstolen viss oro för det sjunkande antalet överklaganden i tvistemål och för att detta skulle kunna komma att påverka domstolens prejudikatbildande roll. Högsta domstolen menade dock att detta skulle kunna komma att kompenseras av ett ökat antal överklaganden av hovrättens beslut att inte bevilja prövningstillstånd. Den ordning som gäller sedan EMR-reformen genomfördes 2008 och som innebär att Högsta domstolen beviljar tillstånd till målets prövning i hovrätten istället för att pröva målet och prejudikatfrågan omedelbart, innebär dock att prövningen av målet riskerar

¹⁷¹ Gregow, 1997, s. 808.

¹⁷² Domstolsstatistik 2007, s. 20.

¹⁷³ Domstolsstatistik 2008, s. 19.

¹⁷⁴ Domstolsstatistik 2010, s. 17.

¹⁷⁵ Domstolsstatistik 2012, s. 18.

¹⁷⁶ SOU 2010:44.

att ta onödigt lång tid och leda till markant ökade kostnader för parterna. Högsta domstolen föreslog i sitt yttrande att lagstiftning borde införas som möjliggör för domstolen att pröva målen, som beviljas prövningstillstånd i hovrätten, direkt istället för att de först ska prövas i hovrätten. Vidare föreslog Högsta domstolen att en möjlighet för hovrätten att hänskjuta en fråga av intresse ur prejudikatsynpunkt för prövning i Högsta domstolen i likhet med den s.k. hissen som gäller vid hänskjutande från tingsrätterna till Högsta domstolen.¹⁷⁷

I den utvärdering som initierades¹⁷⁸ knappt tre år efter införandet av EMR-reformen konstateras att Högsta domstolens prejudikatbildande roll har påverkats av reformen.¹⁷⁹ Utredningen konstaterar att det är av stor vikt att Högsta domstolens behov av ett tillräckligt prejudikatunderlag tillgodoses. Av det stora antalet mål där Högsta domstolen gjort en annan bedömning än hovrätterna i frågan om prövningstillstånd ska beviljas kan slutsatsen dras att hovrätterna inte på ett tillfredsställande sätt säkerställer att Högsta domstolen får ett tillräckligt underlag för sin prejudikatbildande verksamhet. Genom EMR-reformen och det generella kravet på prövningstillstånd i hovrätten har hovrätterna fått ett större ansvar i prejudikatfrågorna. Detta kommer bl.a. till uttryck i att hovrätterna fått en tydligare roll som överprövande och kontrollerande instans. Högsta domstolen har i ett avgörande¹⁸⁰ uttryckligen uttalat att hovrätterna har ett ansvar för att självständigt uppmärksamma frågor som är intressanta ur prejudikatsynpunkt i de överklagade målen. För att minska tidsutdräkten för parterna finns det, i mål där tingsrättens avgörande är korrekt i sak men målet innehåller en eller flera frågor av prejudikatintresse, en möjlighet för hovrätterna att bevilja prövningstillstånd och därefter fastställa tingsrättens avgörande. På det sättet möjliggörs ett överklagande till Högsta domstolen inom en relativt kort tid och målet kan vara slutligt avgjort utan onödig tidsutdräkt. Det ankommer på hovrätterna att, i större utsträckning än vad som hittills varit fallet, bevilja prejudikatdispens så att det säkerställs att underlaget för Högsta domstolens prejudikatbildning är tillräckligt.¹⁸¹

Justitieråden Marianne Lundius och Stefan Lindskog konstaterar i en intervju i Advokaten att EMR-reformen fått konsekvenser för prejudikatbildningen. Lundius menar att Högsta domstolen fått arbeta mer med prejudikatbildning gällande vilka mål som ska beviljas prövningstillstånd i hovrätterna. Vidare konstaterar hon att antalet överklagade tvistemål har minskat med 40 %. Lindskog tror att antalet överklaganden av hovrätternas beslut att inte bevilja prövningstillstånd har ökat.¹⁸²

¹⁷⁷ Ju 2010/5515/DOM s 1-3.

¹⁷⁸ Dir. 2011:79.

¹⁷⁹ Ekeberg, 2013, s. 174.

¹⁸⁰ NJA 2011 s. 843.

¹⁸¹ SOU 2012:93 s. 227f.

¹⁸² Brandberg och Knutson, 2010, s. 30.

6.3 Förslag i SOU 2012:93

Med nu gällande ordning, där målen prövas av hovrätterna efter att Högsta domstolen beviljat tillstånd till prövning i hovrätten, är det inte säkert att målen kommer tillbaka till Högsta domstolen efter slutligt avgörande i hovrätten. Eftersom det ankommer på parterna att överklaga i denna situation kan Högsta domstolen inte påverka sitt prejudikatunderlag i någon större utsträckning. Samtidigt kan det vara av stor vikt att Högsta domstolen meddelar ett avgörande i en prejudikatfråga för att klargöra rättsläget inom ett visst rättsområde. Det kan i dessa fall till och med vara en nackdel att frågan först ska prövas av hovrätterna. Utredningen instämmer i vad Högsta domstolen anfört i sitt remissvar och föreslår att det bör vara möjligt för Högsta domstolen att pröva den aktuella prejudikatfrågan omedelbart istället för att målet ska behöva ta omvägen via hovrätterna innan ett klargörande avgörande förhoppningsvis kan bli aktuellt. En ändring i enlighet med utredningens förslag skulle innebära att processen effektiviseras avsevärt, till gagn för såväl parterna i det enskilda målet som rättsutvecklingen i stort. En möjlighet för Högsta domstolen att pröva målet omedelbart skulle förhoppningsvis ge domstolen ett bättre underlag för prejudikatbildningen, samtidigt som parterna uppmärksammas på att prejudikatfrågan kommer att prövas av Högsta domstolen.¹⁸³

Under tiden som prejudikatfrågan prövas av Högsta domstolen vilar frågan om huruvida Högsta domstolen ska bevilja tillstånd till målets prövning i hovrätten. Efter att Högsta domstolen har avgjort prejudikatfrågan ska domstolen pröva huruvida prövningstillstånd i hovrätten bör beviljas eller inte. Om Högsta domstolens slutsats avseende prejudikatfrågan skiljer sig från tingsrättens bedömning kan det t.ex. finnas skäl att bevilja ändringsdispens i hovrätten. Den föreslagna bestämmelsen utgör ett undantag från instansordningens princip och bedöms därför komma att användas med försiktighet, i vart fall inledningsvis.¹⁸⁴

Ovanstående förslag ger Högsta domstolen möjlighet att omedelbart pröva mål som inte beviljats prövningstillstånd i hovrätten. Utredningen anser dock att det även i andra fall bör vara möjligt för Högsta domstolen att pröva frågor som är intressanta ur prejudikatsynpunkt utan dröjsmål. Mot denna bakgrund föreslår utredningen att en bestämmelse som motsvarar den s.k. ”hissen”¹⁸⁵, och som gäller mellan tingsrätterna och Högsta domstolen, bör införas. En sådan bestämmelse skulle möjliggöra för hovrätterna att, i samband med prövning av huruvida prövningstillstånd ska beviljas eller inte, hänskjuta en prejudikatfråga för prövning i Högsta domstolen.¹⁸⁶

Den föreslagna ändringen i RB 56 kap. 13 § innebär att bestämmelsen får ett nytt andra stycke. Bestämmelsen tros främst bli aktuell i situationer där

¹⁸³ SOU 2012:93 s. 229.

¹⁸⁴ SOU 2012:93 s. 301.

¹⁸⁵ Se RB 42 kap. 17a§ och 56 kap. 13-15 §§.

¹⁸⁶ SOU 2012:93 s. 229.

praxis i den hovrätt som ska pröva målet avviker från övriga hovrätters praxis och det på grund av detta bedöms vara omotiverat att pröva målet i sak eftersom det redan finns riklig hovrättspraxis, om än inget klagande avgörande från Högsta domstolen. Den nya bestämmelsen utformas på samma sätt som vad som gäller för tingsrätterna och som regleras i RB 56 kap. 13 § 1 st. Avseende hovrätterna görs dock ett tillägg som innebär att frågan om prövningstillstånd i hovrätten ska vila i avvaktan på Högsta domstolens avgörande. Efter att Högsta domstolen meddelat sitt avgörande är det upp till den hovrätt som hänskjutit prejudikatfrågan att bedöma om målet ska beviljas prövningstillstånd i hovrätten eller inte.¹⁸⁷

På samma sätt som för tingsrätterna krävs att Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd för att den hänskjutna frågan ska prövas i högsta instans. Detta kan antas bli en ventil som innebär att detta undantag från instansordningens princip inte används om det inte framstår som befogat i det enskilda fallet. Att Högsta domstolen kan komma att välja att inte bevilja tillstånd till den hänskjutna frågans prövning i Högsta domstolen kan ha flera orsaker, t.ex. att domstolen inte finner frågan vara intressant ur prejudikatsynpunkt eller att målet inte är passande för en prövning av den aktuella prejudikatfrågan. Härvid kan det få viss betydelse att Högsta domstolen inte motiverar sina beslut att inte bevilja prövningstillstånd. Eftersom prövningen av huruvida prövningstillstånd ska beviljas är vilande i avvaktan på Högsta domstolens prövning av den hänskjutna frågan riskerar hovrätterna att bevilja prövningstillstånd på grund av prejudikatdispens, trots att det enligt Högsta domstolens mening troligtvis inte finns någon prejudikatfråga i målet.¹⁸⁸

¹⁸⁷ SOU 2012:93 s. 304f.

¹⁸⁸ SOU 2012:93 s. 305.

7 Analys och slutsats

7.1 EMR-reformens påverkan på Högsta domstolen

Som en naturlig följd av EMR-reformen har antalet meddelade tvistemålsdomar minskat i stor utsträckning. Som en direkt konsekvens av detta har även antalet domar som överklagas till Högsta domstolen minskat. Det minskade antalet ansökningar om prövningstillstånd har lett till att Högsta domstolens urvalsunderlag har minskat. Det behöver inte nödvändigtvis innebära att antalet prejudikat har minskat, men underlaget har helt klart blivit mer begränsat.

Det faktum att Högsta domstolen i ett stort antal mål gjort en annan bedömning än hovrätten i tillståndsfrågan tyder på att prövningstillstånd meddelas, av hovrätterna, i ett för litet antal mål. Detta får konsekvenser för prejudikatbildningen eftersom det resulterar i ett mindre antal hovrättsdomar som kan överklagas till Högsta domstolen.

Hovrätternas stränga bedömning leder troligtvis också till att färre överklagar om de beviljas tillstånd till prövning först av Högsta domstolen. Eftersom målet då redan är prövat av två instanser och överklagat två gånger, varav en till Högsta domstolen är risken att parten varken har resurserna eller energin till att överklaga målet i sak ännu en gång.

2010, d.v.s. det första år som effekterna av EMR började visa sig i Högsta domstolen, närapå halverades antalet inkomna tvistemål till Högsta domstolen. Två år senare, efter att Högsta domstolen tillrättaviserat hovrätterna i ett stort antal mål, har antalet överklaganden endast ökat marginellt. Det är fortfarande betydande skillnader jämfört med vad som var fallet före genomförandet av EMR-reformen. Antalet meddelade prövningstillstånd har inte minskat i samma utsträckning, men även här märks skillnad jämfört med vad som var fallet innan genomförandet av reformen. 2012 meddelades 10 färre prövningstillstånd i tvistemål än vad som var fallet 2007.

Högsta domstolen menade i sitt remissyttrande att EMR-reformen inte skulle få någon påverkan på Högsta domstolens prejudikatbildning så länge hovrätterna var generösa vid sin tillståndsprövning. Efter att reformen varit i kraft i drygt fyra år kan slutsatsen dras att tillståndsprövningen i hovrätterna har varit alltför sträng. Detta stöds bl.a. av Högsta domstolens praxis på området och det stora antalet mål som beviljats prövningstillstånd i hovrätten av Högsta domstolen. Det stöds också av att antalet meddelade prövningstillstånd i hovrätten inte motsvarar den ändringsfrekvens som tidigare var fallet i tvistemål i hovrätterna.

En konsekvens som har uppkommit efter EMR-reformen är att Högsta domstolen, på grund av hovrätternas stränga tillämpning av tillståndsreglerna, har fått ägna mycket tid åt att pröva huruvida hovrätterna borde ha beviljat prövningstillstånd. På detta område har således prejudikatbildningen främjats, men frågan är till vilken nytta. Om hovrätterna hade tillämpat reglerna på avsett sätt hade Högsta domstolen i större utsträckning kunnat använda sin tid till det som de är avsedda att göra, d.v.s. meddela avgöranden som kan fungera som komplement till lagstiftningen. Det är självklart positivt att de nya bestämmelserna om prövningstillstånd tolkas, men frågan är om det stora antalet avgöranden som nu meddelats hade behövts om hovrätterna hade följt instruktionerna i förarbetena och varit mer generösa vid sin tillståndsprövning.

7.2 Problem

Att Högsta domstolen inte kan utföra sin prejudikatbildning i tillräcklig utsträckning är problematiskt. Högsta domstolen är prejudikatinstans i svensk rätt och den enda domstol som kan meddela avgöranden som, i vart fall i praktiken, i princip blir bindande för underinstanserna. Prejudikaten är vidare ett mycket viktigt komplement till lagstiftningen i svensk rätt. Eftersom lagstiftningen aldrig kan täcka samtliga situationer är prejudikaten mycket viktiga för att fastställa innebörden av rättsreglerna. Att prejudikatbildningen inte kan utföras på avsett sätt innebär således att det kan uppstå stora luckor i lagstiftningen och att nya lagregler kan bli svårtolkade eftersom det saknas vägledning om deras närmare innebörd. Att prejudikatbildningen påverkas är särskilt problematiskt inom civilrätten, där många regler är gamla och tolkningen av dessa är mycket viktig för att hjälpa underinstanserna och parterna att tillämpa bestämmelserna i konkreta situationer.

Att prejudikatbildningen påverkas kan också leda till problem för underinstanserna. Om det saknas vägledande avgöranden på vissa områden kan det leda till att tings- och hovrätterna tillämpar bestämmelser olika, vilket i sin tur påverkar förutsebarheten för parterna och därigenom rättssäkerheten. I och med kravet på prövningstillstånd riskerar det också att ta lång tid innan detta rättas till.

7.3 Åtgärder som bör vidtas

Som framgått ovan kan konstateras att Högsta domstolens prejudikatbildande roll har påverkats av bl.a. EMR-reformen. Eftersom praxis är en av de mest betydelsefulla rättskällorna i svensk rätt behöver åtgärder vidtas för att säkerställa att domstolen kan utöva sin roll på ett ändamålsenligt sätt och för att inte riskera att det uppstår allt för stora luckor i lagstiftningen.

Genom åren har det, i bl.a. utredningar och artiklar, framkommit ett flertal förslag på lösningar med syfte att främja Högsta domstolens prejudikatbildande verksamhet.

Ett förslag som förts fram genom åren har rört ekonomiska bidrag till parter som överklagar till Högsta domstolen. Staten ska enligt förslaget stå kostnaderna för processen i Högsta domstolen, för att inte ekonomi ska utgöra ett hinder för parter att överklaga till sista instans. Eftersom Högsta domstolen är beroende av att parterna överklagar för att de ska få underlag för sin prejudikatbildning framstår detta som ett mycket relevant förslag. Det är generellt sett problematiskt att prejudikatbildningen i stor utsträckning är beroende av att parten har ett intresse av att överklaga. Om parterna fick möjlighet att överklaga till Högsta domstolen utan att det kostade dem lika mycket som det kan göra i dagsläget skulle det troligtvis vara ett incitament som ökade antalet överklaganden, vilket i sin tur skulle vara positivt för prejudikatunderlaget och prejudikatbildningen i svensk rätt.

Ytterligare ett förslag som förts fram rör ett generellt överklagandeförbud mellan hovrätterna och Högsta domstolen. Hovrätterna skulle dock ha möjlighet att meddela undantag från förbudet om de uppmärksammar frågor av prejudikatintresse i ett mål. Detta förslag skulle troligtvis kunna få positiva effekter för Högsta domstolen eftersom de får möjlighet att utnyttja tiden till det som de är avsedda att göra, d.v.s. prejudikatbildning. Med tanke på hovrätternas svårigheter att uppmärksamma prejudikatfrågor vid tillståndsprovning, vilket stöds av Högsta domstolens praxis, är dock risken att ett flertal mål fortfarande inte skulle komma till Högsta domstolen för provning.

I SOU 2012:93 framförs ett antal förslag med syfte att förbättra Högsta domstolens prejudikatbildning efter EMR-reformen. Först och främst föreslås att Högsta domstolen ska ges möjlighet att pröva prejudikatfrågan direkt istället för att återförvisa målet till hovrätten för provning i sak och därefter ges möjlighet att pröva målet i sak, om någon av parterna väljer att överklaga på nytt. Detta förslag framstår som mycket relevant och bra. När tillstånd till provning i hovrätten beviljas av Högsta domstolen efter överklagande är risken överhängande att parten inte överklagar till Högsta domstolen ytterligare en gång. Om parterna är relativt nöjda med domen kommer den inte att överklagas och Högsta domstolen går då miste om ett prejudicerande mål. Att ge Högsta domstolen en möjlighet att pröva prejudikatfrågan direkt skulle innebära stora vinster för såväl prejudikatbildningen som parterna i målet. Prejudikatbildningen främjas samtidigt som partens intresse av att målet prövas i sak ytterligare en gång uppfylls. Slutligen innebär detta att processen förkortas och kostar mindre pengar för både domstolsväsendet och parterna.

Ytterligare ett förslag som framförs i SOU 2012:93 är införandet av en möjlighet för hovrätterna att hänskjuta prejudikatfrågor för provning i Högsta domstolen. Det framstår som anmärkningsvärt att denna möjlighet tidigare endast funnits mellan tingsrätt och Högsta domstol. Även om

parternas samtycke krävs för hänskjutning är det vidare anmärkningsvärt att denna möjlighet inte används mer. Detta är en mycket bra möjlighet för underinstanserna att bidra till Högsta domstolens prejudikatbildning och den borde utnyttjas i större utsträckning. Genom "hissen" kan problemet med att Högsta domstolens prejudikatbildning i stor utsträckning är beroende av att parten har ett intresse av att överklaga i viss mån minskas. Förslaget innebär att prejudikatbildningen främjas, utan att processen blir mindre effektiv. Vidare torde ett avgörande från hovrätten som grundas på ett prejudicerande avgörande från Högsta domstolen tillmätas större vikt, vilket också är positivt för prejudikatbildningen.

Vad gäller hänskjutande av prejudikatfrågor från tingsrätterna till Högsta domstolen borde övervägas att avskaffa kravet på parternas samtycke för att rätten ska få hänskjuta en fråga till Högsta domstolen för prövning. På samma sätt borde i samband med övervägandet om en möjlighet att hänskjuta prejudikatfrågor från hovrätterna till Högsta domstolen övervägas att inte uppställa krav på parternas samtycke. Om parternas samtycke inte krävs skulle tings- och hovrätterna i större utsträckning kunna bidra till prejudikatbildningen genom att hänskjuta frågor som de anser vara intressanta ur prejudikatsynpunkt. Parterna riskerar att inte samtycka till hänskjutning eftersom det fördröjer processen och ett avskaffande av kravet på samtycke skulle således kunna leda till att fler frågor hänskjuts till Högsta domstolen för prövning och därigenom förbättra prejudikatunderlaget. Vid övervägande av om kravet på parternas samtycke bör avskaffas måste dock parternas önskan om att målet handläggs relativt snabbt och effektivt beakta. Av denna anledning måste Högsta domstolen vara noga med att handlägga de hänskjutna frågorna relativt snabbt för att inte fördröja processen i allt för stor utsträckning och begränsa de negativa effekterna för parterna. Vid bedömningen av om parternas samtycke bör avskaffas bör även beaktas att det är parterna som styr tvisten samt att det riskerar att medföra ökade kostnader för parterna.

I samband med övervägandet om även hovrätterna bör ges möjlighet att hänskjuta prejudikatfrågor till Högsta domstolen för prövning bör även övervägas om kravet på att Högsta domstolen ska meddela prövningstillstånd innan dessa frågor prövas bör slopas. Detta bör i så fall gälla vid hänskjutande från såväl tings- som hovrätterna. Det som bör övervägas är om det, likt vad som gäller för EU-domstolen vid begäran om förhandsavgörande, bör vara i princip obligatoriskt för Högsta domstolen att pröva en hänskjuten prejudikatfråga. Regeln bör dock inte vara utan undantag, eventuellt skulle den kunna utformas så att Högsta domstolen har rätt att neka prövningstillstånd om det framstår som uppenbart att frågan inte är intressant ur prejudikatsynpunkt. Det är dock viktigt att en ändring inte leder till att Högsta domstolen blir överbelastad och ägnar för mycket tid åt prövning av hänskjutna prejudikatfrågor. Med tanke på antalet hänskjutna frågor i dagsläget framstår dock risken för det som relativt liten.

För att göra den allmänna domstolsprocessen mer attraktiv, framför t.ex. skiljeförfarande, måste handläggningstiderna förkortas. Ett av syftena med

EMR-reformen var att förkorta handläggningstiderna för parterna. Med hovrätternas stränga tillståndsprovning kan detta omöjligen sägas vara fallet i alla mål. Om hovrätten inte beviljar provningstillstånd och beslutet överklagas till Högsta domstolen som beviljar provningstillstånd i hovrätten återförvisas målet för provning i sak till hovrätten. Att, efter att hovrätten meddelat sin dom, överklaga målet till Högsta domstolen för provning av målet i sak fördröjer då processen ytterligare och det dröjer innan domen kan verkställas. Som nämnt ovan riskerar Högsta domstolen att gå miste om ett prejudikat och detta kan vara särskilt oroväckande i tvister som rör näringslivet och som mera sällan provas i allmän domstol. Även mot denna bakgrund framstår förslaget som framförs i SOU 2012:93 om att Högsta domstolen ska kunna pröva prejudikatfrågan omedelbart som ett mycket bra förslag. Om processen i allmän domstol förkortas något kan den på ett bättre sätt mäta sig med, i vart fall, vissa av fördelarna med skiljeförfarandet och därigenom främja prejudikatbildningen på området.

Troligtvis skulle även införandet av en möjlighet att hänskjuta frågor till Högsta domstolen medföra positiva effekter för prejudikatbildningen som berör tvister i näringslivet. Parterna är i dessa mål troligtvis inte intresserade av att medverka till framtida lagstiftning utan tvistar snarare i eget intresse, varför denna möjlighet skulle vara positiv för prejudikatbildningen, särskilt om kravet på parternas samtycke för hänskjutning avskaffas.

Ytterligare en lösning på problemet skulle kunna vara att ändra bestämmelserna om provningstillstånd som gäller vid överklagande till hovrätten så att det istället anges när provningstillstånd inte ska beviljas. Lagtexten skulle således utformas så att provningstillstånd blev att betrakta som en huvudregel. Detta är en rent lagteknisk lösning som inte innebär någon egentlig förändring, men det skulle vara intressant att se om det påverkar hovrätternas generositet vid tillståndsprovningarna. Möjligtvis är det så att den presumtion för att inte bevilja provningstillstånd som gäller i dagsläget påverkar hovrätterna vid deras tillståndsprovningar och att de skulle vara mer benägna att bevilja provningstillstånd om presumtionen ändrades till den motsatta.

Utöver ändrad lagstiftning är det mycket viktigt att hovrätterna tar till sig av den kritik som riktats mot dem i Högsta domstolens praxis och i utvärderingen av EMR-reformen. Det kan redan nu konstateras att hovrätterna blivit mer generösa vid sin tillståndsprovning, men det är troligtvis inte tillräckligt ännu. För att ge Högsta domstolen ett tillräckligt underlag för prejudikatbildningen krävs att hovrätterna blir duktigare på att uppmärksamma prejudikatfrågor i de överklagade målen. Detta särskilt eftersom det kan vara svårt för parterna att uppfatta vad som utgör en intressant prejudikatfråga och argumentera för denna.

Det är framförallt de förslag som framförts i utvärderingen av EMR-reformen som kommer att kunna resultera i lagstiftning inom kort. Utredningen är nu ute på remiss och förslagen kommer att granskas och bedömas av bl.a. Högsta domstolen. Mot bakgrund av vad som framfördes

av Högsta domstolen i remissyttrandet avseende Målutredningen är det troligt att domstolen kommer att samtycka till förslagen, varpå de förhoppningsvis kommer att leda till lagstiftning.

7.4 Avslutande kommentarer

Det är svårt att säga om Högsta domstolen hade meddelat fler avgöranden om EMR-reformen inte hade genomförts. Antalet prejudikat har inte minskat i samma utsträckning som antalet överklaganden, men det finns fortfarande anledning till oro. Det kan konstateras att det minskade underlaget leder till att ett flertal mål som eventuellt skulle ha kunnat leda till prejudicerande avgöranden av olika anledningar aldrig når Högsta domstolen. Genom det minskade antalet överklaganden har Högsta domstolens prejudikatunderlag avsevärt minskat, vilket i sin tur har påverkat prejudikatbildningen. Hovrätterna måste därför bli mer generösa vid sin tillståndsprövning, och detta särskilt i mål som mer sällan förekommer i allmänna domstolar, t.ex. tvister i näringslivet.

Hovrätterna måste också bli bättre på att självständigt uppmärksamma prejudikatfrågor i målen så att dessa beviljas prövningstillstånd. Så snart det råder minsta tveksamhet om det överklagade målet kan tänkas innehålla en prejudikatfråga bör prövningstillstånd på grund av prejudikatdispens beviljas så att Högsta domstolens prejudikatunderlag förbättras. Kanske bör även Högsta domstolen bli något mer generösa vid sina tillståndsprövningar, det är trots allt bättre att det finns fler prejudikat på ett område än att det helt saknas vägledande avgöranden.

Prejudikaten är en av de viktigaste rättskällorna i svensk rätt och fungerar som komplement till den formella lagstiftningen. Prejudikaten är särskilt viktiga eftersom det inte är lämpligt med lagstiftning i alla situationer samt att det är omöjligt att få en skriftlig lagstiftning som är heltäckande. Det är därför ett stort problem att antalet överklaganden minskat och att Högsta domstolens prejudikatunderlag därigenom blivit mer begränsat. På många rättsområden, framförallt på de områden där många tvister avgörs genom skiljeförfarande, riskerar det att uppstå stora luckor i lagstiftningen samt dess tolkning och tillämpning.

Den nu gällande ordningen är i princip beroende av att parterna har ett intresse av att överklaga målet till Högsta domstolen. Nuvarande reglering ställer vidare relativt höga krav på parterna som överklagar målet. Parterna förväntas argumentera i prejudikatfrågorna, även om detta inte är deras huvudsakliga intresse. Detta är problematiskt, eftersom Högsta domstolens syfte är att främja prejudikatbildningen och inte att tillgodose parternas behov av överprövning. Av denna anledning framstår förslagen som framförts i SOU 2012:93 som mycket välbehövliga. Dessa förslag förenar, i vart fall i någon mån, det allmännas intresse av att prejudicerande domar meddelas och parternas intresse av att målet avgörs på kort tid.

En process i Högsta domstolen är kostsam för parterna och det är således inte alla som har ekonomiska förutsättningar att överklaga ett mål till Högsta domstolen. Även detta är problematiskt eftersom Högsta domstolens prejudikatunderlag inte bör vara beroende av huruvida parterna har ekonomisk möjlighet att överklaga eller inte. Mot denna bakgrund bör övervägas att införa ekonomiska bidrag till parter som överklagar till Högsta domstolen och får prövningstillstånd, i enlighet med vad som framförts i utredningar och artiklar genom åren.

Det är i princip inte antalet överklaganden, utan snarare kvaliteten på de mål som överklagas som kan förbättra Högsta domstolens prejudikatbildning. Om Högsta domstolen skulle kunna koncentrera sitt arbete till sakprövningar av mål som kan leda till framtida prejudikat, istället för att fokusera på tillståndsprövningar i lika stor utsträckning som idag, skulle prejudikatbildningen troligtvis främjas. Det är dock en svår avvägning eftersom det är svårt att avgöra vilka mål som bör överklagas till Högsta domstolen eller inte. Här skulle t.ex. språngrevision eller generella överklagandeförbud med möjlighet för hovrätterna att ge dispens kunna vara alternativ att överväga.

Det ska bli intressant att se vad remissinstanserna tycker om de förslag som framförts i den utvärderande utredningen samt vilka förslag som leder till lagstiftning. Det mest sannolika är att Högsta domstolen samtycker till förslagen och förhoppningsvis innebär detta att förslagen i utredningen realiserar inom en inte allt för avlägsen framtid. På detta sätt kommer förhoppningsvis prejudikatunderlaget och prejudikatbildningen förbättras även om antalet överklaganden av hovrätternas domar inte ökar.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Dir. 2011:79 *Utvärdering av reformen En modernare rättegång.*
[Dir. 2011:79]

Ds 2001:36 *Hovrättsprocessen i framtiden.*
[Ds 2001:36]

Justitiekommitténs betänkande 2004/05:JuU29.
[Bet. 2004/05:JuU29]

Prop. 1971:45 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken, m.m.*
[Prop. 1971:45]

Prop. 1988/89:78 *Översyn av rättegångsbalken: Om högsta domstolen och rättsbildningen.*
[Prop. 1988/89:78]

Prop. 1996/97:131 *Prövningstillstånd i hovrätten.*
[Prop. 1996/97:131]

Prop. 2004/05:131 *En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.*
[Prop. 2004/05:131]

Riksdagsskrivelse 2004/05:307.
[Rskr. 2004/05:307]

Skrivelse 1996/97:168 *Återkallelse av proposition 1996/97:131 Prövningstillstånd i hovrätten.*
[Skrivelse 1996/97:168]

SOU 1986:1 *Högsta domstolen och rättsbildningen.*
[SOU 1986:1]

SOU 1995:65 *Näringslivets tvistlösning.*
[SOU 1995:65]

SOU 1995:124 *Ett reformerat hovrättsförfarande.*
[SOU 1995:124]

SOU 2007:26 *Alternativ tvistlösning.*
[SOU 2007:26]

SOU 2010:44 *Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol.*

[SOU 2010:44]

SOU 2012:93 *En modernare rättegång II – en uppföljning.*

[SOU 2012:93]

Litteratur

Bengtsson, Bertil, *Ändringsdispens och prejudikatdispens*, s. 267-290 i *Högsta domsmakten i Sverige under 200 år – Del 1*, institutet för rättshistorisk forskning, Nerenius & Santérus, Stockholm 1990.

[Bengtsson, 1990]

Dahlman, Christian, *Rätt och rättfärdigande – en tematisk introduktion i allmän rättslära*, upplaga 2:1, Studentlitteratur AB, Lund, 2010.

[Dahlman, 2010]

Ekelöf, Per Olof och Edelstam, Henrik, *Rättsmedlen*, tolfte upplagan, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2009.

[Ekelöf, 2009]

Gregow, Torkel, *Några synpunkter på frågan om prejudikats bindande verkan* i Festskrift till Gösta Walin, Stockholm, 2002.

[Gregow, 2002]

Hellners, Tryggve, *Några tankar kring 2008 års rättegångsreform*, s. 119-142 i *En vänbok till Lars-Göran Engström*, Jure Förlag AB, Stockholm, 2009.

[Hellners, 2009]

Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, upplaga 6:1, I.B.A. Institutet för Bank- och Affärsjuridik AB, Uppsala, 2010.

[Lehrberg, 2010]

Lundius, Marianne, *Verksamheten i Bondeska palatset på 2000-talet*, s. 193-203 i *Sveriges Advokatsamfund 125 år*, Sveriges Advokatsamfund, Stockholm, 2012.

[Lundius, 2012]

Nylund, Anna, *Tillgången till den andra instansen i tvistemål*, Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsingfors 2006.

[Nylund, 2006]

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Fritze, Stockholm, 1995.

[Peczenik, 1995]

Welamson, Lars och Munck, Johan, *Processen i hovrätt och Högsta domstolen. Rättegång VI*, fjärde upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2011.

[Welamson och Munck, 2011]

Wersäll, Fredrik, *Advokatens förändrade roll i EMR*, s. 309-316 i *Sveriges Advokatsamfund 125 år*, Sveriges Advokatsamfund, Stockholm, 2012.

[Wersäll, 2012]

Westberg, Peter, *Civilrättsskipning*, upplaga 1:1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2012.

[Westberg, 2012]

Westberg, Peter, *Prejudikattolkningens ABC*, s. 583-617, i *Normativa perspektiv: Festskrift till Anna Christensson*, Juristförlaget i Lund, Lund, 2000.

[Westberg, 2000]

Artiklar

Brandberg, Ulrika och Knutson, Tom, *Den moderna rättegången i startgroparna*, Advokaten, 2008, årgång 74, nr 5, s. 20-30

[Brandberg och Knutson, 2008]

Brandberg, Ulrika och Knutson, Tom, *Fokus: Högsta domstolen – Domstol i förändring*, Advokaten, 2010, årgång 76, nr 9, s. 26-38.

[Brandberg och Knutson, 2010]

Bylander, Eric, *Fyra år med EMR: Prejudikat-PT i hovrätt* www.infotorgjuridik.se, information hämtad 2013-03-25.

[Bylander, *Fyra år med EMR...*]

Bylander, Eric, *Ett HD-fastställt beslut av hovrätt att neka PT* www.infotorgjuridik.se, information hämtad 2013-04-18.

[Bylander, *Ett HD-fastställt beslut...*]

Bylander, Eric, Blendow Lexnova Expertkommentarer – Processrätt, november 2010, www.lexnova.se, information hämtad 2013-04-16.

[Bylander, 2010]

Ekeberg, K-G, *En ännu modernare rättegång?* i *Svensk juristtidning* 2013 s. 169-175.

[Ekeberg, 2013]

Gregow, Torkel, *Några synpunkter på mål och ärenden i Högsta domstolen*, i *Svensk Juristtidning* 1997 s. 805-820.

[Gregow, 1997]

Hellberg, Hans och Knutsson, Tom, *Högsta domstolen och prejudikatbildningen* i Advokaten nr 4, årgång 69, 2003, s. 15-22.
[Hellberg och Knutsson, 2003]

Heuman, Lars, *Kravet på prövningstillstånd för att hovrätten ska bedöma ett tvistemål* i Juridisk tidskrift 2007-2008, s 585-612.
[Heuman 2007-2008]

Heuman, Lars, *Ändringsdispens* i Juridisk tidskrift 2009-2010, s 590-612.
[Heuman 2009-2010]

Kindbom, Mikael, *2 av 3 domar försvann med nya prövningsregler*,
www.infotorg.se, hämtad 2013-04-16.
[Kindbom, 2 av 3 domar...]

Lindblom, Per Henrik, *Smygreform i Högsta domstolen* i Svensk juristtidning, 2004, s. 11-24.
[Lindblom, 2004]

Nordh, Robert, Blendow Lexnova Expertkommentarer – Processrätt,
december 2009, www.lexnova.se, information hämtad 2013-04-16.
[Nordh, 2009]

Nordh, Robert, Blendow Lexnova Expertkommentarer – Processrätt, augusti
2010, www.lexnova.se, information hämtad 2013-04-16.
[Nordh, 2010]

Nordh, Robert, Blendow Lexnova Expertkommentarer – Processrätt,
december 2011, www.lexnova.se, information hämtad 2013-04-16.
[Nordh, 2011]

Nordh, Robert, Blendow Lexnova Expertkommentarer – Processrätt, mars
2013, www.lexnova.se, information hämtad 2013-04-16.
[Nordh, 2013]

Svensson, Bo, *Målhanteringen i Högsta domstolen* i Svensk juristtidning,
2002, s. 657-667.
[Svensson, 2002]

Övriga källor

Europeiska rådets ministerkommitté, Recommendation No. R (95) 5 of the Committee of ministers to member states concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases (adopted by the Committee of Ministers on 7 February 1995 at the 528 meeting of the Ministers' Deputies).
[Europeiska rådets ministerkommitté, Recommendation No. R (95) 5]

Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2007*, <http://www.hogstadamstolen.se/Publikationer/Statistik/Domstolsstatistik%202007.pdf>, information hämtad 2013-04-17.

[Domstolsstatistik 2007]

Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2008*, <http://www.hogstadamstolen.se/Publikationer/Statistik/Domstolsstatistik%202008.pdf>, information hämtad 2013-04-17.

[Domstolsstatistik 2008]

Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2010*, <http://www.hogstadamstolen.se/Publikationer/Statistik/Domstolsstatistik%202010.pdf>, information hämtad 2013-04-17.

[Domstolsstatistik 2010]

Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2012*, <http://www.hogstadamstolen.se/Publikationer/Statistik/Domstolsstatistik%202012.pdf>, information hämtad 2013-04-17.

[Domstolsstatistik 2012]

Domstolsverkets rapportserie 2010:3, *Resursfördelningen efter EMR*.

[DV 2010:3]

Högsta domstolens remissvar, *Remissyttrande över Skiljedomsutredningens slutbetänkande Näringslivets tvistlösning (SOU 1995:65) och Hovrättsprocessutredningens betänkande Ett reformerat hovrättsförfarande, (SOU 1995:124), Dnr Ju1995/4888/DOM*.

[Ju1995/4888/DOM]

Högsta domstolens remissvar, *Betänkandet mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol (SOU 2010:44), Dnr Ju2010/5515/DOM*.

[Ju2010/5515/DOM]

Lagkommentarer, Karnov.

[Se Borgström, Peter Rättegångsbalken]

Lagkommentarer, Rättsbanken Zeteo.

[Se Fitger m.fl. Rättegångsbalken]

Svea hovrätt, *En modernare rättegång – Hovrättsprocessen*, promemoria upprättad 2008-12-18.

[Svea hovrätt, 2008]

Svea hovrätt, *En undersökning av Svea Hovrätts överprövning i tvistemål – särskilt om prövningstillstånd och ändringsfrekvens* upprättad 2012-09-14.

[Svea hovrätt, 2012]

Rättsfallsförteckning

NJA 1994 s. 194
NJÄ 1994 s. 654
NJÄ 1995 s. 197
NJÄ 1996 s. 68
NJÄ 1997 s. 520
NJÄ 1997 s. 638
NJÄ 1997 s. 787
NJÄ 1998 s. 375
NJÄ 1998 s. 834
NJÄ 2001 s. 138
NJÄ 2001 s. 269
NJÄ 2001 s. 870
NJÄ 2002 s. 35
NJÄ 2002 s. 133
NJÄ 2002 s. 173
NJÄ 2003 s. 31
NJÄ 2003 s. 400
NJÄ 2003 s. 683
NJÄ 2005 s. 510
NJÄ 2006 s. 158
NJÄ 2006 s. 732
NJÄ 2007 s. 1032
NJÄ 2009 s. 738
NJÄ 2009 s. 798 (I-III)
NJÄ 2010 s. 384
NJÄ 2010 s. 405
NJÄ 2011 s. 589
NJÄ 2011 s. 742
NJÄ 2011 s. 843
NJÄ 2012 s. 179
NJÄ 2012 s. 476

NJÄ 2009 N 65
NJÄ 2012 N 19